

Priya Darshika

Harṣavardhana
(King of Thānesar
and Kanauj)

प्रियदर्शिका नाटिका ।

—•—

महाकविश्रीहर्षप्रणीता ।

—:०:—

वि, ए, उपाधिधारिणा
श्रीजीवानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्य-
विरचित-टीका-समेता ।

तेजस सञ्ज्ञता ।

—:०:—

कलिकाता—सत्ययन्त्रे

श्रीमन्नानक-सामन्थादिना द्रष्टिता ।

सम्बत् १८३१ ।

Gift
Prof A. Y. W. Jackson
Aug 16 '12

16 May 1912 Cmr

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

प्रियदर्शिकानाटिका ।

—०—

श्रीरस्तु

धूमव्याकुलदृष्टिरिन्दुकिरणैराह्लादिताक्षी पुनः
 पश्यन्तीव समुत्सुका नतमुखी भूयो क्रिया ब्रह्मणः ।
 सेर्यापादनखेन्दुदर्पणगते गङ्गान्दधाने हरे
 स्पर्शादुत्पलका करग्रहविधौ गौरी शिवायास्तु वः (१) ॥१॥
 अपिच । कैलाशाद्रागुदस्ते परिचलति गणेषूत्सवस्तुकेषु
 क्रोडं मातुः कुमारे त्रिशति विषमुचि प्रेक्ष्यमाणे सरोवम् ।
 पादावष्टम्भसौदहपुषि दशमुखे याति पातालमूलं
 कुबोप्यास्तिष्ठमूर्तिर्भयधनमुमया पातु हृष्टः शिवो नः (२) ॥२॥

(१)—सा गौरी-वः युष्माकं शिवा कल्याणी अस्तु । या करग्रहविधौ कुशखिका-
 कर्मणि धूमव्याकुलदृष्टिः, पुनः इन्दुकिरणैः शिवललाटजैः आह्लादिताक्षी, भूयः
 समुत्सुका सती पश्यन्तीव ब्रह्मणः पुरोहितस्य क्रिया लम्बया नतमुखी, तथा च पाद-
 नखेन्दुदर्पणगते गङ्गान्दधाने हरे दृष्टे सति सेर्या, किञ्च तत्रैव पादनखे गङ्गासहि-
 तस्य पत्युः स्पर्शात् दर्पणगतस्पर्शबीधात् उत्पलका ।

(२)—उत्सवस्तुकेषु गणेषु सस्तु, कैलाशात् द्राक् भटिति उदसे ऊर्ध्वास्ता-

नान्यन्ते सूत्रधारः(३) [परिक्रम्य]

अद्याहं वसन्तीत्यवे स-बहुमानमाहूय नानादिग्देशा-
गतेन राज्ञः श्रीहर्षदेवस्य पादपद्मोपजीविना राजसमूहे-
नोक्तः । यथास्मत्स्वामिनाऽपूर्ववस्तुरचनालङ्घिता प्रियदर्शि-
स्त्वा नाम नाटिका(४)कतेति अस्माभिः श्रोत्रपरम्परया श्रुता ।

चखे परिचलति स्रविः मातुः क्रीडं कुमारं कार्तिकेये विशति सति; विषसुषि
श्रिवाङ्गभूषणे सर्वे सरीषं प्रे चमार्ण, पादावष्टभसीदहपुषि दशमुखे रावखे भयधनं
भवागारं पातालमूलं याति सति कुड्डीऽपि शिवः उभया सह आश्लिष्टमूर्तिरत-
एव हृष्टः नः अस्मान् पतु । अत्र मीत्या उमाया आश्लेषः कुमारस्य क्रीडं प्रवेशय,
आश्लेषात् ऋषयः ।

(३)—“देवविजयनृपादीनामाशीर्वादपरायणाः नन्दानि देवता यस्मात्तस्मान्नान्दौ
प्रकीर्तिताः, किञ्च “आशीर्यत्र नमस्क्रिया च शशिनः सङ्कीर्तनं वस्तुनी, निर्देशी
गुरुसंस्तुतिर्मधुलिङ्गं मोदाय पुष्पाञ्जलिः । आर्वीर्वादशभिः पदैरथ समैर्यद्वाष्टभि-
र्निर्मिता, सङ्कृतेन सुसन्धिना च कथिता नान्दीति सर्वाङ्गम्” ।

“सूत्रधारः पठत्यत्र मध्यमं स्वरमाश्रितः । नान्दीपदैर्वादशभिरष्टाभिर्वाप्यलङ्घिताम् ॥
नान्दयाः अन्ते सूत्रधारः प्रस्तावकः, कार्यार्थस्य स्थापनात् स्थापकनामा प्रधानो नटः
प्रविश्य वदतीति शेषः ।

(४)—“कैशिकी-वृत्तिसंयुक्ता नारीपरिजनीज्ज्वला । चतुर्थं सन्धिहीना च
नाटिका नृपनायिका ॥ इयं शङ्करबहुला ततः स्यात् कैशिकी मयी । सङ्कीर्तनं
कैशिकी वृत्तिर्नस्यादन्तरसाश्रया । न कुञ्जरकराघातमात्रं शक्नोति कन्दली । लास्यां
विटः पीठमर्दः सञ्चयीवाथ सञ्चयः । अन्नः पुरचरीराश्र ईषद्विद्योविदूषकः । अत्र
भार्यमजितो राजा निभृतः काममाचरेत् । अन्नः पुरगतां कन्यां देवीगुप्तां यियासति ।
मन्त्रिणि न्यस्तारान्यस्तु सुखसंस्थापितः प्रभुः । युवा भूमिपतिः प्रायोनिभृतः काम-
माचरेत् । कन्यामिह परिणयविषयां देवीगुप्तां महिषीं ज्ञानविरहेण ॥” — इति

न प्रयोगतो दृष्टा, तच्चस्यैव राज्ञः सर्वजनहृदयाच्चादिनी
बहुमानादस्मासु चानुग्रहबुद्ध्या वा यथावत् प्रयोगेण त्वया
नाटयितव्येति । तद्यावन्नेपथ्यरचनां कृत्वा यथाभिलषितं
सम्पादयामि ।

[परितोऽवलोक्य]

आवर्जितानि(५)सामाजिकानां मनांसि इति मे निश्चयः कृतः।
श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी
लोके हारि (६) च वत्सराजचरितं, नाट्ये च दत्ता वयम् ।
वस्त्वे कैकमपीह वाञ्छितफलप्राप्तेः पदं किं पुन-
र्भङ्गाग्योपचयादयं समुदितः सर्वो गुणानां गणः (७) ॥३॥

[नेपथ्याभिमुखमवलोक्य (८)]

आर्ये ! कथं प्रस्तावनाभ्युद्यते मयि ? विदितास्माभिः
प्रयागाधिपतेर्दृढवर्म्माणः कञ्चुकिनो भूमिकां कृत्वास्मद्भाता

नाटिकालक्षणम् । कैशिकादिहस्तयस्त्रिणः । तत्र कैशिकीहस्तलक्षणम्—“या
यस्या नेपथ्याविशेषचित्रा स्त्रीसङ्कुला ग्रीज्ज्वलनृत्यगीता । कामीपभोग-प्रचुरोप-
चारा सा कैशिकी चारुविलासयुक्ता ॥”

(५)—आवर्जितानि, आवर्षितानिवेत्यर्थः ।

(६)—मनीहारौत्यर्थः ।

(७)—अयं गुणानां गणः समूहः सर्व एव भङ्गाग्योदयात् समुदितः एकत्रीभूतः।

(८)—‘नेपथ्यं नाट्यशालायां नेपथ्यं च विभूषणे’ इत्युक्तेनेपथ्यं नाट्यशाला
जवनिकान्तर्भूमिरिति यावत्, तस्या अभिमुखं सन्मुखम् ।

इतएवाभिवर्तते (६) । तद्यावदहमपि अन्तरभूमिकां (१०)
सम्पादयामीति निष्क्रान्तः ।

॥ प्रस्तावना (११) ॥

—:—

ततः प्रविशति कञ्चुकी (१२) ।

[सशोक-भयं नाटयन्, निःश्वस्य] कष्टं भोः कष्टं !! ॥

राज्ञोविपद्वन्धुवियोगदुःखं

देशच्युतिर्दुर्गममार्गखेदः ।

आस्वाद्यतेऽस्याः कटुनिष्फलायाः

फलं मयैतच्चिरजिवीतायाः ॥ ४ ॥

[सशोकं सविस्मयञ्च] तादृशस्यापि नामाप्रतिहतशक्ति-
वयस्य रघु-दिलीप-नहुष-तुल्यस्य दृढवस्त्रणोमत्प्रार्थनेऽप्यनेन
स्वदुहिता वत्सराजाय दत्तेति बन्धानुशयेन वत्सराजो बन्ध-
नान्न निवर्तते इति लब्धरन्ध्रेण सहसाऽऽगत्य कलिङ्गहतकेन
विपत्तिरीदृशी क्रियत इति यत् सत्यमुपपन्नमपि न श्रद्ध्ये ।

(६)—आगच्छति ।

(१०)—तदर्थभूमिकां । अभिनेयपात्रादिवेशान्तरग्रहणञ्च भूमिका ।

(११)—राज्ञामन्तःपुराधिकारिहारपालः ।

(१२)—नेपथ्य इत्यारभ्य निष्क्रान्त इति यावत् ग्रन्थस्य प्रस्तावनेति सञ्ज्ञा । “नटी
विदूषकोवापि पारिपाश्र्वक एव वा । सूत्रधारस्य सहिताः संलापं यच्च कुर्वते ।
आमुखं नाम तस्यैव सा तु प्रस्तावना मता ।”

कथमेकान्तनिष्ठुरमीदृशं च दैवमस्मात् ? येन सापि राज-
पुत्री यथाकथञ्चिदेनं वत्सराजमुपनीय स्वामिनं अनृणं
करिष्यामीति मत्वा मया तादृशादपि प्रलयकालदारुणावस्क-
न्दसम्भूमादपवाह्य देवस्य हृदयर्क्षणीमित्त्रभावान्वितयैवाट-
विकस्य नृपतेर्विन्ध्यकेतोर्गृहे स्थापिता सती, स्नानाय नाति-
दूरमित्यगस्यतीर्थङ्गते मयि क्षणकैरपि, मिपत्य हते विन्ध्य-
केतौ रक्षोभिरिव निर्मानुषीकृते दग्धे स्थाने, न ज्ञायते कस्या-
मवस्थायां वर्तत इति ? निपुणञ्च विचितमेतन्नया सर्वं स्थानं,
न च ज्ञातं किन्तैरेव दस्युभिर्नीता ? अथवा दग्धेति ? तत्
किं करोमि मन्दभाग्यः [विचिन्त्य] अये ! अतं मया बन्ध-
नात् परिभ्रष्टः प्रद्योततनयामपहृत्य वत्सराजः कौशाम्बी-
मागत इति । किं तत्रैव गच्छामि ?

[निःस्वस्यात्मनोऽवस्थां पश्यन्] किमिव हि राजपुत्रा-
विना तत् गत्वा कथयिष्यामि ? अये ! कथितं वा अद्य
मम विन्ध्यकेतुना—“माभैषीः जीवति तत्र भवान् महा-
राजो हृदयर्क्षा गाढप्रहारजर्जरीकृतोवपुस्तिष्ठति इति ।
तद्धुना स्वामिनमेव गत्वा पादपरिचर्यया जीवित-शेष-
मात्मनः सफलयिष्यामि [परिक्रम्योर्ध्वमवलोक्य] अहो !
अतिदारुणता शरदातपस्य, यदेवमनेकदुःखसन्तापिते-
नापि मया तैक्ष्णीमवगम्यते—

धनुबन्धनमुत्तोयं कन्याग्रहणात् परान्तुलां प्राप ।

रचिरधिकस्रधामा प्रतपति खलु वत्सराज इव ॥ ५ ॥

निष्क्रान्तः ॥

॥ इति विष्कम्भकः (१३) ॥

॥ ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ॥

राजा । भृत्यानामविकारिता परिगता, दृष्टा मतिर्मन्त्रिणाम्,
मित्राण्यप्युपलक्षितानि, विदितः पौरानुरागोऽधिकम् ।

निर्व्यूढा रणसाहसव्यसनिता स्त्रीरत्नमासादितम्,

निर्व्याजादिव धर्म्मतः किमिव न प्राप्तं मया बन्धनात् (१४) ॥ ६ ॥

विदू० । [सरोषं] भो वञ्चस्स ! कहन्तं एव दाशौए
उत्तं बन्धणहदअं पसंसेसि तं दाणिं विसुमरेहि जं
तहं पावग्गहोवि अवई । खलखलाअमाण लोहसिंखला
बन्धपडि क्खलन्त चलणोसुस्सहुखर पिसुण्णिञ्जत हिअअ
संदावो रोसवसुत्तम्भिद । दिठ्ठि गरुअकरफोडि अधर
णिमग्गोर अणीसुविअणिहा सुहं अणुवावेसि ?

(१३) — “वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथाशानां निदर्शकः । संक्षेपार्थस्तु विष्कम्भो
मध्यपात्र-प्रयोजितः ॥” — इति तल्लक्षणम् ॥

(१४) — निर्व्याजात् कृष्णं त्यक्त्वा, धर्म्मतः कथ्यमानेऽवश्यं वक्तव्यमेतद् — यत्,
मया बन्धनात् बन्धनं प्राप्य किमिव न प्राप्तम्? अपितु सर्वमेव प्राप्तमिति भावः ।
तथाहि — भृत्यानाम् अविकारिता प्रभुनिष्ठता परिगता, मन्त्रिणाम् मतिः प्रज्ञा
दृष्टा बुद्धा, मित्राणि अपि उपलक्षितानि कार्यतः परिचितानि; अधिकस्तु विशेषतस्तु
पौराणाम् अनुरागं विदितः; रणविषयकसाहससम्बन्धिनी व्यसनिता निर्व्यूढा त्यक्त्वा
(तत्र दोषदृष्टिस्तुतिरपि फलमेकम्); स्त्रीरत्नम् अस्या नाटिकाया नायिकाम् प्रधीत-
पुत्रीम् आसादितं लब्धम् ।

राजा । वसन्त ! दुर्जनः खल्वसि । पश्य—

दृष्टं छादकमन्धकारगहनं नो तन्मुखेन्दुदुतिः

पीडा ते निगलस्त्रनेन मधुरास्तस्या गिरो न श्रुताः ।

क्रूरा बन्धनरक्षणीय मनसः स्निग्धाः कटाक्षा न ते

दीपान् पश्यसि बन्धनस्य न पुनः प्रद्योतपुत्रा गुणान् (१५) ॥७

विदू० । [सगर्वं] भो अपि दावबन्धनं सुहबन्धनं
होई ता किस तुमन्दिद्वयम्बोबन्धोत्ति कलिंगलक्षो उवरि
रोसं बन्धेसि ?

राजा । [विहस्य] धिक्मुखं ! न खलु सर्वो वत्सराजः
यएवं वासवदत्तामवाप्य बन्धनान्निर्यास्यति । तदास्तां
तावदियं कथा । विन्ध्यकेतोरुपरि बह्वन्धहानि विजयसेनस्य
प्रेषितस्य (१६) । न चाद्यापि तंतुसकाशात् कश्चिदागतः ।
तदाह्वयतां तावदभात्यो रुमखान्, तेन सह किञ्चिदाल-
पितुमिच्छामि ।

॥ प्रविश्य प्रतिहारौ (१७) ॥

जेदु जेदु देवो एसोक्खु विजअसेणो अमच्चो रुमखोवि
पडिहार भूमि उवठ्ठिओ ।

(१५)—कथं दुर्जन इत्याह—दृष्टमित्यादि । यतः त्वं बन्धनस्य दीपान् पश्यसि,
न पुनः प्रद्योतपुत्राः गुणान् पश्यसि अत इति भावः ।

(१६)—संवादी नावगत इति शेषः ।

(१७)—प्रतिहारो द्वारः, प्रतिहारौ द्वारपात्रः ।

राजा । त्वरितं प्रवेशय ।

प्रति । जं देवो आणवेदि । इति निष्क्रान्तः ।

॥ ततः प्रविशति रुमखान् विजयसेनश्च ॥

रुमखान् । [विचिन्त्य]

तत्क्षणमपि निष्क्रान्ताः कृतदोषा इव विनापि दोषेण ।

प्रविशन्ति शङ्कमाना राजकुलं प्रायशो भृत्याः (१८) ॥ ८ ॥

[उपसृत्य] जयतु देवः ।

राजा । [आसनं निर्दिश्य] रुमखन् ! इत आस्यताम् !

रुम । [सन्धितम् उपविश्य] एष खलु जित-
विन्ध्याकेतुर्विजयसेनः प्रणमति ।

विज [तथाकरोति]

राजा [सादरं परिष्वज्य] अपि कुशलौ भवान् ?

विज । अद्य स्वामिनः प्रसादात् ।

राजा । विजयसेन ! स्वीयताम् ।

विज [उपविशति]

राजा । विजयसेन ! कथय विन्ध्याकेतोर्वृत्तान्तम् ?

विज । देव ! किमपरं कथयामि—यादृशः स्वामिनि
क्षुपिते ?

राजा । तथापि विस्तरतः श्रोतुमिच्छामि ।

(१८) - भृत्याः राजकुलात् तत्क्षणमपि निष्क्रान्ताः, पुनः प्रवेशकाले विनापि-
दोषेण दोषमकृत्वापि कृतदोषाः कृतापराधाः इव शङ्कमानाः सन्तः राजकुलं
प्रविशन्ति । एवं राजकुलमयं प्रायशः एव लक्ष्यते ।

विज। देव! श्रूयताम्—इतो वयं देवपादादेशाद् यथादिष्टेन
करितुरगपदातिसैन्येन महान्तमप्यध्वानं दिवसत्रयेणो-
लङ्घ्य प्रभातवेलायामतर्किता एव विन्ध्यकेतीरुपरि
निपतिताः स्मः !

राजा । ततस्ततः ?

विज । ततसोप्यस्मद्वलमतुलकलकलाकर्णनेन प्रतिबुद्ध-
केशरौव विन्ध्यकन्धरात्रिगत्थ विन्ध्यकेतुरनवेक्षितबल-
वाहनोयथासन्निहितकतिपयसहायः सहसा खमुद्धोष-
यन् अस्मानभिरोद्धुम् प्रवृत्तः ।

राजा [रुमण्वन्तमवलोक्य, सस्मितं] शोभितं विन्ध्यकेतुना ।
ततस्ततः ?

विज । ततोऽस्माभिरयमसाविति द्विगुणबद्धमत्सरोत्साहे-
र्महता विमर्देन निःशेषितसहायः एकएव विमर्दिता-
धिकबलक्रोधवेगोदारुणतरं संप्रहारमकरोत् ।

राजा । साधु विन्ध्यकेतो ! साधु साधु ! !

विज । किं वावर्ण्यते देव ! संक्षिपतो विज्ञापयामि—

पादान्तं पत्तिरेव प्रथमतः मुरःक्षेपमात्रेपि विद्धा

दूरान्नोत्वा शरोघैर्हरिणकुलमिव तस्मिन्मन्वीयमाशाः ।

सर्वत्रोत्सृष्टसर्वप्रहरणनिवहस्तूर्णमुत्थाय खड्गं

पश्चात्कूर्चं प्रवृत्तः करिकरकदलीकाननच्छेदलीलाम् (१६) ॥ ६

(१६)—पश्चात्कूर्चं भटिति खड्गम् उत्थाय, करिकरा एव कदलीकाननानि
तेषां कदलीलां कर्तुं प्रवृत्तः इत्यर्थः ।

एवं बलत्रितयमाकुलमेक एव

कुर्वन् कृपाणच्छुरितांशकूटः ।

शस्त्रप्रहारशतभर्भरितोरुवचाः

आन्तश्चिराद्विनिहितो युधि विन्ध्यकेतुः(२०)॥१०॥

राजा । रुमण्वन् ! पुरुषोचितमार्गमनुगच्छतो यत् स्वयं

व्रीडिता इव वयं विन्ध्यकेतोर्मरणेन ।

रुम । देव ! त्वद्विधानामेवं गुणैरुपक्षपातिनां रिपोरपि

गुणाः प्रीतिं जनयन्ति ।

राजा । अप्यस्ति विन्ध्यकेतोरपत्यं यस्य परितोषस्य फलं

दर्शयामि ?

विज । देव ! इदमपि विज्ञापयामि—एवं सवन्धुपरिवारे हते

विन्ध्यकेतौ तमनुसृतासु सहधर्मचारिणीषु विन्ध्यशिख-

राश्रितेषु जनपदेषु शून्यभूते स्थाने—हा तात ! हा

तातेति कृतकपणप्रलापा विन्ध्यकेतोर्वैश्मन्यभिजातरूपा

कन्यका तदुहिते यस्माभिरानीता—हारि तिष्ठति ।

तां प्रति देवः प्रमाणम् ॥

(२०)—एवमकार्षेण एव बलत्रितयं पूर्ववर्णितं पत्यवगजात्मकम् अश्वदीयम्

आकुलं कुर्वन्, आन्तः, कृपाणैः अश्वदीयैः क्षुरिता च्छिन्ना अंशकूटाः यस्य तथा-

विधः किञ्च शस्त्रप्रहारशतभर्भरितोरुवचाः सन् चिरात् अतिविलम्बेन विन्ध्यकेतुः

युधि विनिहितः निधनं प्राप्तः मृत इत्यर्थः ।

राजा । यशोधरे ! गच्छ त्वमेव वासवदत्तायाः(२१) समर्पय ।
वक्तव्या च देवी देविभगिनी बुद्ध्या त्वयैव सर्वदा
द्रष्टव्या, गीतनृत्यवाद्यादिषु विशिष्टकन्यकोचितसर्व्वं(२२)
शिक्षयितव्या ; यदा वरयोग्या भविष्यति तदा मां
स्मारयेति ।

प्रति । जं देवो आणवेदि । ॥ इति निष्क्रान्तः ॥
नेपथ्ये (२३) [वैतालिकाः (२४)]

शौलामञ्जनमङ्गलीपकरणस्नानीयसम्पादनः

सर्व्वान्तःपुरवारविभ्रमवती लीकस्य ते सम्प्रति ।

आयासः स्वलदंशुकव्यवहितच्छायावदातेस्तनै-

रुत्तिक्ष्मणा परशातकुम्भकलशेवालङ्कृता स्नानभूः(२५) ॥११

राजा [उर्द्धमवलोक्य] अये! कथं नभोमध्यमध्यास्ते भगवान्
सहस्रदीधितिः ? सम्प्रति हि—

आभात्यर्कां शुतापकथदिवसफेरोद्धतनैर्दीधिकाभः

कृत्रामं नृत्तशाला शिथिलमपि शिखी बह्वभारंतनोति ।

(२१)—वासवदत्तायाः समीपं तां समर्पयेति यावत् ॥

(२२)—विशिष्टकन्यका भद्रपरिवारः ।

(२३)—अभिनयार्थसज्जाभूमौ ।

(२४)—कृतिपाठकः भाटादिः ।

(२५)—स्नानभूः स्नानार्थनिर्दिष्टा भूमिः, परा उत्कृष्टाः शातकुम्भकलशाः
सुवर्णघटाः यत्र तादृशी सती अलङ्कृता इव । ते, सम्प्रति—इति प्रद्वयं सर्व्वत्र
स्मरणीयम् ।

एवं बलत्रितयमाकुलमेक एव

कुर्वन् कृपाणच्छुरितांशकूटः ।

शस्त्रप्रहारशतभर्भरितोरुवचाः

आन्तश्चिराद्विनिहितो युधि विन्ध्यकेतुः(२०)॥१०॥

राजा । रुमेखन् ! पुरुषोचितमार्गमनुगच्छतो यत् स्वयं

व्रीडिता इव वयं विन्ध्यकेतोर्मरणेन ।

रुम । देव ! त्वद्विधानामेव गुणैरुपलब्धपातिनां रिपोरपि

गुणाः प्रीतिं जनयन्ति ।

राजा । अप्यस्ति विन्ध्यकेतोरपत्यं यस्य परितोषस्य फलं
दर्शयामि ?

विज । देव ! इदमपि विज्ञापयामि—एवं सवन्धुपरिवारे हते

विन्ध्यकेतौ तमनुसृतासु सहधर्मचारिणीषु विन्ध्यशिख-

राश्रितेषु जनपदेषु शून्यभूते स्थाने—हा तात ! हा

तातेति कृतकपणप्रलापा विन्ध्यकेतोर्वैश्मन्यभिजातरूपा

कन्यका तदुहितेयस्माभिरानीता—हारि तिष्ठति ।

तां प्रति देवः प्रमाणम् ॥

(२०)—एवमकार्षेण एव बलत्रितयं पूर्ववर्णितं पत्त्यन्वजात्मकम् अस्त्रदीयम्

आकुलं कुर्वन्, आन्तः, कृपाणैः अस्त्रदीयैः कुरिता च्छिन्ना अंशकूटाः यस्य तथा-

विधः किञ्च शस्त्रप्रहारशतभर्भरितोरुवचाः सन् चिरात् अतिविलम्बेन विन्ध्यकेतुः

युधि विनिहितः निधनं प्राप्तः मृत इत्यर्थः ।

राजा । यशोधरे ! गच्छ त्वमेव वासवदत्तायाः(२१) समर्पय ।
वक्तव्या च देवी देविभगिनी बुद्ध्या त्वयैव सर्वदा
द्रष्टव्या, गीतनृत्यवाद्यादिषु विशिष्टकन्यकोचितसर्व्वं(२२)
शिक्षयितव्या ; यदा वरयोग्या भविष्यति तदा मां
स्मारयेति ।

प्रति । जं देवो आणवेदि । ॥ इति निष्क्रान्तः ॥
नेपथ्ये (२३) [वैतालिकाः (२४)]

क्षौलामञ्जनमङ्गलीपकरणस्नानीयसम्पादनः
सर्व्वान्तःपुरवारविभ्रमवती लीकस्व ते सम्प्रति ।
आयासः स्वलदंशुकव्यवहितच्छायावदातेस्तनै-
रुत्तिक्ष्मणा परशातकुम्भकलशेवालङ्कृता स्नानभूः(२५)॥११
राजा [उद्धर्मवलोक्त्र] अये! कथं नभोमध्यमध्यास्ते भगवान्
सहस्रदीधितिः ? सम्प्रति हि—
आभात्यर्कां शुतापकथदिवसफेरोद्वर्तनेर्दीधिकाभः
छत्रामं नृत्तशाला शिथिलमपि शिखी बह्वभारंतनोति ।

(२१) — वासवदत्तायाः समीपं तां समर्पयेति यावत् ॥

(२२) — विशिष्टकन्यका भद्रपरिवारः ।

(२३) — अभिनयार्थसञ्ज्ञाभूमौ ।

(२४) — स्तुतिपाठकः भाटादिः ।

(२५) — स्नानभूः स्नानार्थनिर्दिष्टा भूमिः, परा उत्कृष्टाः शातकुम्भकलशाः
सुवर्णघटाः यत्र तादृशी सती अलङ्कृता इव । ते, सम्प्रति — इति प्रदश्यं सर्वत्र
स्वल्पनीयम् ।

छायाचक्रं तरूणां हरिणशिशुरपेक्षालमालाम्बुलब्धः
 सद्यस्तपक्ता कपोलं विशति मधुकरः कर्णपालीं गजस्य (२६) ॥१२॥
 बभ्रुवन् ! तिष्ठ तिष्ठ ; प्रविश्याभ्यन्तरमेव कृतयथोचित-
 क्रियाः सतकृत्य विजयसेनं कलिङ्गोच्छित्तये प्रेषयामः ॥

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति प्रथमोऽङ्कः ॥

—:०:—

(२६) — मधुकरः गजस्य मदमत्तवारणस्य कपोलप्रदेशं सद्यः त्यक्त्वा तस्यैव कर्ण-
 पालीं कर्णपालकं रन्ध्रीपरिस्थ-चर्चप्रदेशं विशति तदभ्यन्तरं गच्छति कपोले
 रौद्रस्य प्राचण्ड्यं मनुभूय कर्णरन्ध्रे प्रविशतीति भावः ।

द्वितीयाह्नः

—:०:—

॥ ततः प्रविशति विदूषकः (२७) ॥

अंभशिदोष्णि इन्द्रीवरि आए जह अक्ख उववासण्णिअ
मट्ठिआ देवी वासवदत्ता सोत्थि वाक्खणिमित्तस्स दा
वेदित्ति ताजाव धाराधरुज्जाअदिहा अए अस्सइअदेवी
पासंग दुअ कुकुटवादं कस्सिस्सं अक्खहा कहं अज्जाणं सरिसा
बद्धावाराअउत्तेपडिगगहं करेत्ति [नेपथ्याभिमुखमव-
लोक्य] कहं एसो पियवअस्सो अक्ख देवीए विरह-
कण्ठविषीदणाणिमित्तं धाराधरुज्जाअ एव्व पत्थिदो ता
जाव वअस्सेण सह एव्व गदुअजहोदिदं अणुचिद्विस्सं ॥

॥ ततः प्रविशति सोत्कण्ठो-राजा ॥

आमां मङ्गलमात्रमण्णनभृतं मन्दोद्यतोलापिनीं
मां पाण्डुच्छविना मखेन जनिते प्रातस्तनेन्दुद्युतिम् ।
सोत्कण्ठां नियमोपवासविधिना चेतोममोत्कण्ठते
तां दृष्टुं प्रचयानुरागजनितां वक्षामिव स्वप्रियाम् ॥१॥
विदू० [उपसृत्य] सोत्थि हो देव एदु भव ।

(२७)—आदिरससहायविशेषः, हासरसीहीपकः । परनिन्दकश्च ।

राजा [विलोक्य] वसन्तक ! कस्मात् प्रहृष्ट इव लक्ष्यसे ?
विदू० । अक्ख अंखु बह्माणं ।

राजा । यदेवं—ततः किम् ?

विदू० [सगर्वं] भो ईरिस्सो क्खु, बह्माणो जो चउब्बेद पच्च
वेद छठ्ठ वेद सहस्स बह्माण पच्चाउले रायउले पुड्ढं
एव देवी स आसादो सोत्थि वाअणं लहेमि ।

राजा [विहस्य] वेदसङ्घैवावेदितं ब्राह्मण्यं ? तदागच्छ महा-
ब्राह्मण ! धाराधरोद्यानमेव गच्छामः ।

विदू० । जं देवी आणवेदि राअा गच्छह्मा । [परिक्रम्यावलोक्य
च] भो वअस्स ! पेक्ख पेक्ख—अविरद पडंत विविह
कुसुम सुयुमाल सिलाअलुच्छगस्स परिमलणिलोष
महुअर भरभग्ग बउल मालवीलदा जालअस्स कमल
गन्धवहणुद्दाममारुदपडिविबुद्धं वधूअवन्धणस्स अवि-
दलतमालतरुपिहिदातपप्प आरस्स । अस्स धारा-
धरुज्जाणस्स ससि अरौअअं ।

राजा । वयस्य ! साध्वभिहितम् । अत्र हि—

(१) वृत्तैः क्षुद्रप्रवालख्यगितमिव तलं भाति सेफालिकानां
गन्धः सप्तच्छदानां सपदि गजमदामोदमोहं करोति ।

(१)—सेफालिकानां वृत्तैः तलं भूमितलं क्षुद्रप्रवालख्यगितमिव भाति । सप्त-
च्छदाना गन्धः सपदि इठात् गजमदामोदस्य मोहं करोति मनयति । एते च
मधुलिहः अवाचः स्फुटवाक्शक्तिग्न्या अपि किमपि गायन्ति । एते कौटूभाः ?
इन्द्राह—उन्निद्राणां मुकुलितानां पद्मानां चुतानि यानि बहुलपरिभितानि रजांसि
रचनः, तैः काचाः पिङ्गाकरागाश्च, तच्च रात्रिवासात् पुनः कौटूभाः ? वारुणीपानमवाः ।

एते चोन्निद्रपद्मच्युतबहलरजःकाणपिङ्गाङ्गरागा
 गायन्त्यप्यवाचः किमपि मधुलिहो वारुणीपानमत्ताः॥२॥
 विदू० । भो वयस्स! एदंवि दाव पेक्खपेक्ख, जो एसो अवि
 अपण्डित कुसुमणिअरो अज्ज पिपत्ततरगच्छन्त वरिसा-
 वसाण सलिलबिन्दु विअलक्खोअदि सत्त वसपाअवो ।
 राजा । वयस्य! सम्यगुत्प्रेक्षितं—वह्नेव सहशं जलदसमयस्य ।

तथाहि—

विभ्राणा मृदुतां शिरीषकुसुमश्रीहारिभिः शादलैः
 सद्यः कल्पितकुट्टिमामरकतचोदैरिवद्यालितैः
 एषा सम्प्रति बन्धनाद्विगलितैर्बन्धूपुष्पोत्कारै-
 रद्यापि क्षितिरिन्द्रगोपक(२)शतैश्छन्नेव संलक्ष्यते ॥३॥

॥ ततः प्रविशति चेटी (३) ॥

आणत्तस्मि देवोए वासवदत्ताए हज्जे इन्द्रीवरीए अज्ज
 मए अगत्थि महेसिणी अहो दातब्बोता गच्छतुमं सेहालिआ
 -कुसुममालं लङ्गगिह्मिअआ अच्छेत्ति एसावि आरणिआ
 धाराकज्जाणदोहिआए जाअएवि असिआई कमआई अअत्था
 हिलासिणा सुअणमण्डलाविअन्ति ताव एब्ब लहुअं
 अवणुचिअआ अच्छ दुत्ति एसा ते वसिणी तदोहि अण

(२) — इन्द्रगोपको — वर्षाकालभवीरक्तवर्णकौटविशेषः ।

(३) — प्रौता दासी ।

जाणादि तागन्नि अन्नं गमिस्सं [नेपथ्याभिमुखमवलोक्य]
इदो इदो आरणिए ! एहि ।

॥ ततः प्रविशत्यारणिका ॥

(सवाष्पोद्देगमात्मगतं) तह णाम नारिसे वंशे उप्प-
खाए अणं जण्णं अण्णाविअठ्ठिदाए सम्पदं परस्समए
आणत्ती कादब्बत्ति णट्ठिक्खु दुक्खरं देवस्स अहवा महएब्बा
एसोदासो जेण जाणन्तीए विणवावादिअो अप्पाता किं
सम्पदं करिस्सं ? अहवा दुःक्खरे दाणिं मए चिन्तिदं परं
एब्ब एदं पिणउण अणो महत्थं वस्सं पआस अन्तीए
मएलहु किदो अप्पाकागई जहभणिदं अणुचित्तिस्सं ।
चेटी । इदो एहि आरणिए ! ।

आर । इअ आअच्छामि । [अमं नाटयति] हज्जे ! दूरे
किं अज्ज वि दीत्थिआ ?

चेटी । एसा सेहालिआ शुअन्तरिआ ता एहि ओदरह ।

[अवतरणं नाटयतः]

राजा । वयस्स ! किमन्यदिव चिन्तयसि ? ननु ब्रवीमि
“बह्वेव सदृशं जलदसमयस्येति” [विभ्राणेत्यादि पठति]
विदू० । [सक्रोधम्] भोतु मन्दाव एदं अणस्स पेक्खन्तो उक्क-
ण्ठा णिब्भरं विणोदेसि अप्पाणं मम उण बह्मणस्स
सोत्थिवा अणवेला अदि कमदि ताजाव अहन्तु वरि
अन्दी हि आपह्माइअ देवीए स आसं गमिस्सं ।

राजा । ननु मूर्ख ! पारङ्गता एव वयं दीर्घिकायाः; एवम्
अनेकेन्द्रियसुखातिशयमनुभवन्नपि नोपलभसि? पश्य—
(४) श्रीचं हंसस्वनोयं सुखयति दयिता नूपुराङ्गादकारी,
दृष्टिं प्रीतिं विधत्ते तटतरुविवरालक्षिता सौधमाला ।
गन्धेनाभोरुहाणां परिमलपटुना जायते घ्राणसौख्यम्,
गात्राणां ह्लादमेते विदधति मरुतो वारिसम्पर्कशीताः ॥४॥
तदेहि—दीर्घिकातटमुपसर्पावः [परिक्रम्यावलोक्य च]
वयस्य ! पश्य पश्य—

(५) उद्यानदेवतायाः स्फुटपङ्कजकान्तिहारिणी ।

स्वच्छा दृष्टिरिव दीर्घिकेयं रमयति मां दर्शनेनैव ॥५॥
विदू० [सकौतुकं] भो वञ्चस्स ! पेक्ख पेक्ख का एसा
कुसुमपरिमलसुगन्धवेणी मङ्गअरावलीं विद्दुमल-

(४)—हंसस्य अयं स्वनोरावः श्रीचं सुखयति-सुखं करोति; नूपुररवेण आङ्गादं
कर्तुं शीला—नूपुराङ्गादकारी इयं दयिता; दीर्घिकायास्तटे स्थितानां तरुणां
विवरे वा—धमन्तात् लक्षिता—तटतरुविवरा—एवम्भूता सौधानां मेधानां माला,
दृष्टिं दर्शनेन्द्रियं प्रीतिं विधत्ते ददाति; अभोरुहाणां कमलानां परिमलं—
परितः सम्बन्धं कर्तुं पटुः समर्थस्तेन परिमलपटुना गन्धेन घ्राणस्य घ्राणशक्ति-
यस्य सौख्यं जायते, किञ्च वारिणां सम्पर्केण शीताः शीतजनकास्तथाएते मरुतः
गात्राणां ह्लादं विदधति ॥

(५)—स्फुटानि—प्रस्फुटितानि पङ्कजानि तेषां कान्तिं—श्रीमां दीप्तिं वा कर्तुं
शीला या—सा तथा, उद्यानदेवतायाः तदधिष्ठातृयाः स्वच्छा दृष्टिरिव इयं
दीर्घिका दर्शनेनैव मां रमयति क्रीडयतीत्यर्थः ॥

आरुणहृत्यपल्लवा उञ्जलंततणुकोमलषाहुनदा सञ्च
पञ्चक्वचरो विभ्रउञ्जाणदेवदा ईत्यि आदौसई ।

राजा । [सकौतुकं विलोक्य] वयस्य ! निरतिशयस्वरूप-

(६) श्रीभाजनितबहुविकल्पेयं तत्सत्यं नात्रगच्छामि, पश्य

—पातालाङ्ग वनावलोकनपरा किं नागकन्योत्थिता

मिथ्यातत् खलु दृष्टमेव हि मया तस्मिन् कुतोऽस्तीदृशी

मूर्त्ती स्यादिह कौमुदी न घटते तस्या दिवादर्शनम्

केयं हस्ततलस्थितेन कमलेनालोक्यते श्रीरिव ॥ ६ ॥

विदू० । [निरूप्य] एसा देवीए परिचारिआ इदौवरि

आ ता गुग्गुम्तरिआ भविअ पेक्खद्वा ॥

उभौ [तथा क्लृप्तः]

चेटी । [कमलिनीपत्रग्रहणं नाटयन्ती] आरक्षिण अव-

चिण तुमं पदुमाई । अहं वि एदसिं मालिणीपत्तं

मिसेहालिआ कुसुमाई अवचिणअ देवी सआसं-

गमिससं ॥

राजा । वयस्य ! सत्ताप इव वर्तते, तदवहिताः शृणुमः ।

कदाचिदतएव व्यक्तीभविष्यति ।

(६) — हस्ततलस्थितेन कमलेन श्रीः लक्ष्मीरिव आलोक्यते, इयं का ? किं पातालात्
नागकन्या उत्थिता ? कुतः सा सम्भाव्यते चेदाह—भुवनावलोकनपरा । इदानीं
प्रतिषेधति—तत् उक्तमेतत् सम्भावनं खलु निश्चयं मया दृष्टमेव मिथ्या, तदीय
मिथ्यात्वं प्रत्यक्षमिव पश्याम्येवेति भावः; हि यतः तस्मिन् पाताले ईदृशी युवति..
कुतोऽस्ति ? नास्तीवेत्यभिप्रायः । ननु कौमुदी जगत्स्य मूर्त्ती स्यात् नेत्याह—
तस्या दूर्तेः इह दिवा दर्शनं न घटते ॥

चेटी । [गमनं नाटयति]

आर । हला इन्दोवरिए ण सकुणोमि तुए विणा एव आसिदुं ।

चेटी । (विहस्य) जादिसं अन्न मए देवोए मन्तिदं सुदं

तारि सच्चिरएव्व मए विलातए आसिदव्व ।

आर । [सविषादं] किं देविए मन्तिदं ? ।

चेटी । एदं तदाए सा अहं महाशएस्सं मणिदा जहदाए

सा विध्यकेदु दुहिअ वरजोग्गाभविसस्सदि तदा अहं सुम-

राव इदव्वोत्ति ता सम्पदं महाराअ सुमरावेमि जेणसे

वरचिन्ताए आउलो भविसस्सदि ।

राजा [सहर्षं] इयं सा विन्ध्यकेतोर्देहिता सानुतापं

चिरमुषितास्मो वयम् वयस्य ! निर्दोषदर्शना कन्या

विस्त्रब्धमिदानीं पश्यामः ।

आर० [सरोषं, कर्णौ पिधाय] ता गच्छ तुमं णतुए असम्बन्ध

पलाविणो एपच्चोअणं ।

चेटी [अपसृत्य, पुष्पापचयं नाटयति]

राजा । अही ! सुतरां प्रकटीकृतं माभिजात्वन्धीरितया ।

वयस्य ! धन्यः खल्वसौ—य एतदङ्गस्पर्शसुखभाजनं

भविष्यति ।

आर० [कमलापचयं नाटयति]

विदू० । भो वयस्स ! पेक्ख पेक्ख एसा सलिलचलन्त कर-

पल्लवपहाविन्धदेणओहसि असोहं केदि कमलवणं

अवचिन्सन्ति

राजा । वयस्य ! सत्यमेवैतत् पश्य —

(७) अच्छिन्नामृतविन्दुवृष्टिसदृशीं प्रीतिं ददत्या दृशा
याताया विगलत्पयोधरपटाद्द्रष्टव्यतां कामपि ।

अस्याचन्द्रमसस्तनोरिव करस्पर्शास्यदत्वङ्गता

नैते यन्मुकुलीभवन्ति सहसा पद्मास्तदेवाद्भुतम् ! ! ॥७॥

अर०- [भ्रमरबाधं नाटयति] हृदि एदेकख् अवरे परिचर्द्
अ कमलिणीं शिलुपलवणार्द्रं समापहन्ता आभासं
यन्ति मन्दुःठ मधुअरा उत्तरीयेण सुखं पिदधाति
[सभयम्] हला इन्द्रीवरिण! परित्ताहि मं परित्ताहिमं
एदे दुठ्ठ महुअरा परि भविसस्सन्ति ॥

बिदू०। भो वअस्स ! पुष्पादेमणोरहा जाव एव्व गम्भदासौए
सुदाण आ अच्छइ दाएव्व तुमं वितुण्हीकीवरविअउ
वसप्प एसावि सलिलसदसुणिदेण पअसच्चारेण
इन्द्रीवरिआ अच्छदिति जाणिअ तुमं एव्व ओलम्ब-
स्सदि ।

राजा । साधु साधु — वयस्य ! कालानुरूपमुपदिष्टम् ।

[इत्यारण्यका समीपमुपसर्पयति]

(७) — विगलती विच्छिन्नतः पयोधररूपपटात् कामपि — अनिर्वचनीयां द्रष्टव्यतां
यातायाः चन्द्रमसस्तनोरिव अच्छिन्नामृतविन्दुवृष्टिसदृशीं प्रीतिं ददत्या अस्याः
नायिकायाः करस्पर्शास्यदत्वं प्राप्ताः ये एते पद्मा स्ते सहसा दृष्टात् न मुकुली-
भवन्ति — तदेव अद्भुतम् ! उपमाने करशब्दः किरणपरसंस्था च चन्द्रसः किरण-
पातेन पद्मानां मुकुलीभवनं प्रसिद्धम् । उभये करशब्दो हस्तपरीक्षे हस्तपरपचेतु
पद्मशब्दो मुखपरः — बहुवचनं सन्धानार्थे इति विशेषः ॥

आर० [पदशब्दाकर्णनं नाटयन्ती] इन्द्वीवरीए लहु
उपसम्पन्नश्च उलीकिदस्त्रि दुठ्ठ महुअरेहिं [राजान-
मवलम्ब्यते]

राजा [कण्ठे गृह्णाति]

आर [उत्तरीयं मुखोदपनीय राजानं अपश्यन्ती भ्रमराव-
लोकनं नाटयति]

राजा [स्त्रीत्तरीयेण भ्रमरादिवारयन्]

(८)अयि ! विस्वज विषादं भीरु ! भृङ्गास्तवैते
परिमलरसलुब्धा वक्त्रपद्मे वसन्ति ।

विकिरसि यदि भूयस्तासलोलायताक्षी

कुवलयवनलक्ष्मीं तत् कुतस्त्वां त्यजन्ति ? ॥

आर [राजानं दृष्ट्वा साध्वसं नाटयन्ती] कहां ए एसा

इन्द्वीवरि आ [सभयं राजानं त्यक्त्वा अपसरन्ती]

इन्द्वीवरि लहुआ अच्छ परित्ताहिमं परित्ताहिमं ।

विदू० । होदी सअल पुडविपरिताण सपथेण वच्छराएण

परित्ताअन्ती चेटीं इन्द्वीवरीअं अं कदासि ।

राजा (अयि विस्वजेति पुनः पठति)

(८.—अयि भीरु ! विषादं विस्वज—परित्यज, परिमलरसलुब्धा एते भृङ्गा
तव वक्त्र-पद्मे वसन्ति, भूयः पुनरपि यदि चासेन लोलायते अक्षिणी यस्या सया-
भूता सती विकिरसि—परित्यजसि, निवारयसि वा—तान् भृङ्गानिति शेषः ;
परन्तु यतस्तं कुवलयवनलक्ष्मीस्वरूपा तत्—तस्मात् तत्स्वरूपां तां कुतः—कथं ते
भृङ्गास्त्यजन्ति ? न कथमपीत्यर्थः ॥

आर (राजानमवलोक्य)

[ससृहं सलज्जञ्च आत्मगतम्] आ अहु सो महाराओ
जं सा अहं तादेण दिष्ठाठाणेक्खु ता दस पक्ख-
वादी (आकुलतां नाटयति)

चेटी । आ आसिआक्खु आरणिआ दुट्ठ महुअरे हिं ता
जाव उवस पिसमस्सा सेमि आरणिए आहि
एसा उवअ दद्धि ।

विदू० । भो ओसर ओसर एसाक्खु इन्दौवरिआ आअदा ता
एदं उत्तत पेक्खिअ देवीए णिवेदइस्सदि (अङ्गुल्या
निदिश्य) ता इमं एव्व कदलीधरं पविसि अमुहुतं
चिट्ठह्म (उभौ तथाकुरुतः)

चेटी । (उपसृत्य कपोलौ स्पृशन्ती) हज्जे अरणिए !
कमलसरिससतुहव अणसस अ अन्दोसो जं महुअरा
एव्वं अवरत्ततो (हस्तं गृहीत्वा) ता एहि गच्छह्म
परिणदो हि अहो—(गगनं नाटयतः)

आर० (कदलीगृहाभिमुखं विलोक्य) हज्जे इन्दौ वरिण !
अदिसि सिरदाए सलिलं स उरुत्थ भो विअस मुं
पुण्णो ता सणीयं गच्छह्म ।

चेटी । तह (इति निष्क्रान्ते)

विदू० । एहि णिकच्चतं गहि अए सा दासोए सुदा इन्दौ
वरिआगदा (तथा कुरुतः)

राजा (निश्चस्य) कथं गता? सखे वसन्तक! न खल्वभिन्नमभि-

सपितमधन्यैः प्राप्यते (विलोक्य) सखे ! पश्य पश्य —

(६) आबद्धमुखमपीदं कण्टकिते कमलकाननं तस्याः ।

सुकुमारपाणिपङ्क्तवसंस्पर्शसुखं कथयतीव ॥ ६ ॥

(निश्चस्य) सखे ! क इदानीं उपायः पुनस्तां द्रष्टुम् ?
विदू । भो तुमं एव पुत्तलिङ्ग भञ्जिष्य दाणिं रोदिसि
णमेमुस्स वच्चणस्स वच्चणं करेसि ?

राजा । किं मया न कृतं ।

विदू० । तं दाणिं सुमरिदं जहत्तुञ्जी को भविष्य उवसम्मेति
मए भण्णिदो अदि सङ्कटे जं भवं पविसि अञ्जलि
अपङ्गिञ्च दुक्खि अट्ठो अइविसिजवि सादेत्ति एदेहिं
अणेहिं च कदुवअणेहिं चिअ सम्पदं किं रोदिसि ।
पुणोवि उवाअं पुच्छसि ?

राजा । कथं समाश्वासनमपि निर्भक्षितमिति भणितं
मूर्खेण ?

विदू० । जाणिदं एव्व कायत्थमुक्खोत्ति ता किं एदेणा अत्यम
आहिलासीभअवं सहस्स सहस्सक्खी ता एहि अभ-
न्तर एव्व पविसस्सद्ध ।

राजा । (विलोक्य) अये ! परिणतप्रायोदिषसः । अहं
सम्प्रति हि—

(६)—कण्टकिते—कण्टकाच्छने, इदं कमलकाननं आबद्धमुखमपि, तस्याः
सुकुमारपाणिरुपपङ्क्तवसंस्पर्शजनितसुखं कथयति इव ।

(१०) ह्रत्वा पद्मवनदुर्गतिं प्रियतमेवेयं दिनश्रीर्गता
 रामोऽस्मिन्मम चेतसीव सवितुर्विम्बेऽधिकं लक्ष्यते ।
 चक्राह्नोहमिव स्थितः सहचरीं ध्यायन्नलिन्यास्तटे
 सञ्जातास्सहसा ममैव भुवनस्थाप्यन्धकारा दिशः ॥१०॥

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति द्वितीयोऽङ्कः ॥

(१०) — अस्मिन् समये दिन-श्रीः मम प्रियतमा इव पद्मवन-दुर्गतिं ह्रत्वा गता;
 सवितुर्विम्बरूपे मम चेतसि रागो रक्तिमा अधिक = विपुलं लक्ष्यते, अहं चक्राह्नः
 इव नलिन्यास्तटे सहचरीं ध्यायन् स्थितः, चक्रीरो यथा स्वसहचरीं ध्यायन् अपर-
 पारे नलिन्यास्तटे तिष्ठति तथाहमपीति; किञ्च मम भुवनस्य = अन्तर्भुवनस्य सर्वाः
 दिशः सहसैव हठादेव अन्धकाराः सञ्जाताः ॥

तृतीयाङ्कः ।

—:०:—

॥ ततः प्रविशति मनोरमा ॥

आणतेहि देवीए वासवदत्ताए । हस्ते मणोरमे! जं तं
सङ्गिञ्चाअणीए । अअ उत्तस्य मम अउत्तत्तं णाउ ओवणि
धत्तस्स णसि दव्वबेसं अज्ज ! तुझेहिं कोमदीमहसवेण
चिदव्वन्ति हिओ क्खु आरसिआए पिअसहीए सुखहि अआ
एव्वणसिन्द । अज्जउण वासवदत्ताभूमिआए ताए जइ तह
करोअदी । तदो अवस्सं देवी कुप्पदि ता कहिं दाव ।
तं पेक्खिअ उवालभिसस्सं [विलोक्ख] एसा आरसिआ
अप्पणा एव्व किंवि ? मन्तअन्तो दिङ्खिआत्ते कदलीघरअं
पविसस्सदो । ता गुह्यन्तरिदा भविअ सुणिसस्सं दावसे
विसङ्ग जप्पि दाणिं ॥

॥ ततः प्रविशति आरक्षका ॥

[आसनस्या कामावस्थां नाटयन्तो]

आर । [निश्वास्य] हिअअदुक्खजणं पत्यअन्तो तुमं कीसमं
दुःखिदं करेसि ?

मनो । तं एदं सुखहिअअ तस्सस्स कारणं किं उअ
एसा पत्थेदि अवहिदा दावसुणिसस्सं ?

आर । [सास्त्रं] कहं तह णाम सोहणदंसणो भविअ
महाराओ एवं सन्दावेदिमं अच्चरिअं अच्चरिअं
[निश्चय] अहवा मह एव्व एसा अआ अह अदा
उत्थेणा महाराअस्स दोसो ।

मनो [सभाष्यं] कहं महाराओ एव्वसे पत्थ णिज्जोसाहु पिअं-
सहि साहु प्रियसहि अभिवाअसरिसोदे अहिलासो ।

आर । कस्स दाव एदं उअतं णिवेदिअ सअन्न वेअणं
विअ दुक्खं कारइस्सं [विचिन्त्य] अहव अत्थि मे
हिअअ णिव्विसेसा पिअसही मणोरमा । ता एवि
एदं तज्जाएण पारेमि कहिदुं सव्वहामरणं वज्जिअ
कुदो मे हिअअस्स अस्साणि कुदो ।

मनो । इद्धि इद्धि अदि भूमिं गदोसे तवसिसणीए अणराओ,
ता किं दाणिं एत्थ करिस्सं ।

आर [सामिलाषं] अअंस्मे उहेसो जस्सिमहुअवेहिं
आआसिज्जन्ती । ओलम्बिअ महाराएण समस्सासिन
दद्धि । माभीरु भा आहिति ।

मनो [सहर्षं] कहं एसा विट्ठ्ठा महाराएण सव्वहा
अत्थि से जौविदस्स उवाओ ? जावउवसपिअ
समस्सा सेमिणं [सहसोपसृत्य] अज्ज उअ जुत्तं णाम
सही अअस्स विसज्जिदुं ।

आर । सलज्ज (मात्मगतं) हृदि हृदि सत्त्वं सुदं एदाएता
 एत्थ जुत्तं एव्व पआसइदुं । [प्रकाशं-हस्ते गृहीत्वा]
 विअसही मा कुप्प मा कुप्प, लज्जा एव्व अवरधइ ।
 मनो [सङ्घर्षं] सहि अलं सङ्गाए एदं मे आचक्ख सच
 एव्व तुमं महाराएण दिट्ठाणवेत्ति ।

आर । अअं सही अणो पक्खवादेण मन्तेदिअइ सहि
 पक्खवादिणी देवी गुणणिअलण्णिवधे क्खु, तरिस जये
 कुदो एदं ?

मनो [विहस्य] इला अपण्ठिदे कमलिनी बङ्गाणुराओ
 विमइअ रोमालदिं पेक्खिअ अहिणवरसा सादलं
 पडो कुदो तं आणासादि अट्ठिदिं करेदि ?

आर । किं एदिणा असभावदेण ता एहि अहिअक्खु
 सरदादवेण सत्तप्पाई अज्जविण मे अङ्गाइं सन्दावं
 सुअन्दि ।

मनो । अइ लज्जालु! एण जुत्ते एदावयं गदाएविदे अप्पा
 ष्छादिदुं ।

आर [सुखमवनमति]

मनो । अइ अविस्सभशीले ! किं दाणिं पच्छादेसिणी
 सासणिहविणिग्गओदि अहरत्तिंवि तुच्छ अणुराओ
 अचिर दयदन्तकुसुमसरसरणिवहउप्पणहुङ्कारसहीवि-
 अणभणइ ।

आर । अहवणहुअ अंकालोउवालभसजाजावणलिणपत्ताई

सेहि अण्णदाइस्सं । [उत्थाय, दीर्घिका-नलिनौ-
पत्राणि गृहीत्वा आरख्यका हृदये ददती (समस्सदु)
सही समस्सदु सही ।

॥ ततः प्रविशति विदूषकः ॥

अदि महतो क्खु पिअवअस्सस्स अरणि आण उवरि
अणुराओ जेण परिसज्ज राअकप्पो ताए एव्व दंसणोवा
अचिन्तत अन्तो अप्पाणं विणोदेइ [विचिन्त्य] ता कहिं दाणिं
न पेक्ख अहवताहि दिधिआए अस्सेसामि (परिक्रामति)
मनो (आकर्ण्य) पदसही विअ मुणोअदि ता कदलीगुम्भ-
न्तरिआ भविअ पेक्खद्वा दाव को एसोत्ति ।

उभे [तथाकृत्वा पश्यतः]

आर । कहं सो एव्व महाराअस्स पस्स परिवट्ठी बह्मणो ?
मनो । कहं वसन्त एव्व ? [सहर्षमात्मगतं] अविणामतइहवे ।
विदू [दिशोऽवलोक्य] किं दाणिं आरखिआसं च एव्वे सि
उत्ता ?

मनो (सस्मितं) स हि राअवअरुसो क्खु बह्मणो तुमं उहे सि
अमन्तेदि ता दाव अवहिदा सुणद्वा ।

आर (सस्युहलज्जं शृणोति)

विदू (सोद्वेगं) जदा हावमए गुहअमअणसन्दावणी सहचरी
सहचरी पिअवअस्सस्सअसत्यवअणेण देवीणं वास-
वदत्ता पड्डमावदीणं अस्साणं विदेवीणअवणाइं
अस्सेसं तेण ण सा दिट्ठा तदा जहिं दिद्धिआए

दिट्ठाइदं विदाव पेक्खस्सन्तोआ अदोद्धि ता जाव
इह विण्णहि किं दाणिं करिस्सं ।

मनो । सुन्दं पिअसहीए ।

विट्ठ (विचिन्त्य) अहवभणिदो एव्व अहं वअस्सेण जइतं
अस्सेसन्तो सन्तोण पेक्खसि ता तदो वि दाव दिट्ठिआदो
एक अलप्परिसदि उणिअसुहसीललाई नलिनीपत्ताइ
गल्लिअ आअच्छत्ति ता क्हं एदाइं जाणि दव्वाइ ।

मनो । अअअ अवसरो (उपसृत्य, विदूषकं हस्ते गृहीत्वा)
वसन्तअ ! एहि अहं दे जाणावेमि ।

विट्ठ (सभयं) कस्स तुमं जाणावेसि किं देवीए ण्हमए
किविमन्तिदं ।

मनो । वसन्तअ ! अलं संकाए जारिसी आरखिआए किदे
अत्तणो पिअवअस्सस्स अवत्या वखीअदी तदो दिज-
णदरी भट्टिणोवि किदे मम पिअसहीए अवत्या ता
पेक्ख पेक्ख (उपसृत्य, आरण्यकां दर्शयति)

विट्ठ (दृष्ट्वा सहर्षं) सफलो मे परिससमो सोत्थि होदीए ।

आर (सलज्जं कमलिनीपत्राण्यपनीय उत्तिष्ठति)

मनो । अअ वसंतअ तुह दंसणेण एव्व अवगदो विअसखी
एसं दावो जेण सअं एव्व णलिनीपत्ताई अणवेइं ता
अणुगह्हादु अओइमाई ।

आर (सोद्वेगं) अइ परिहासशीले ! कीसमं लज्जावेसि ?
(किञ्चिन्नराड्मुखी तिष्ठति)

विदू (सविषादं) चिट्ठतु दाग णलिणीपत्ताइ अदिल-
ज्जातुआदे पिअसही ता कहं एदाणं समाअमो
भविस्सदि ।

मनो (क्षणं विचिन्ता सहर्षं) वसन्तअ! एव्व विअ कर्णे कथअति
विदू । साहु पिअसही साहु पिअसही (अपवार्यं) जाव एव्व
तुल्लेण वच्छ गगहणं करेत्य दाव एव्व अहंवि वअस्सं
गल्लिअ आ अच्छामीति निष्क्रान्तः ॥

मनो । अदि को वणे उट्ठेहि २ णच्चिद्वं अद्देहिं तस्स
एव्व णाउ अस्सणच्चिदसे सत्ताएहि पेक्खागारं एव्व
गच्छद्वा [परिक्रम्यावलोक्य] इदं पेक्खागारं जाव एहि
पविस्सद्वा (प्रविष्टकेनावलोक्य) साहु सव्व सज्जीकिदं
देवीए आअव्वं ।

॥ततः प्रविशति देवी सांक्रत्यायनी विभवतश्च सपरिवारः॥
वासवदत्ता । भअअदि अहो देक वित्तणं जेण एदं गूढउत्तं
तंणाउओ बणिंवन्धं साणुभवं विअ अद्दाणं अअ उल्ल
चरिदं आदिट्ठ पुव्व विअ दिसंतं अहि अअरद्दो-
इहलं वट्ठदीअदि ।

सांक्रत्यायनी । आयुअति आअयगुणएवायमोहयः यदसारमपि
काव्यं शृण्वतां श्रवणसुखमुत्पादयन्ती । पश्य—
प्रायोयत्किञ्चिदपि प्राप्नोत्यौत्कर्षमाश्रयान्महतः ।
मत्तेभकुम्भतटगतमेति शृङ्गारतां भस्म (१) ॥ १ ॥

(१ — प्रायः यत् किञ्चिदपि वस्तु महतः आश्रयात् औत्कर्षं प्राप्नोति । तद्-

वासव (सन्धितं) अश्वदिसव्ववत्तहोजामादीत्ति जाणी
एव ता किं एदेण कहाणवन्धेण चरंतं एव णसि
दव्वदट्ठं ।

सांक्षत्या ! एवं इन्दौवरिके प्रेक्षागृहमादेशय ।

चेटी । एदु एदु भट्टिणी (सर्वाः परिक्रामन्ति)

सांक्षत्या (विलोक्य) अहो प्रेक्षणीयता प्रेक्षागृहस्य !

आभाति रत्नशतशोभितशतकुम्भ-

स्तभावसिक्तपृथुभूमौलिकदामरम्यं ।

अध्यासितं युवतिभिर्विजिताप्सरोग्भिः

प्रेक्षागृहं सुरविमानसमानमेतत् (२)॥ २ ॥

मनो । आरण्यके (उपसृत्य) जेदु जेदु भट्टिणी ।

वासव । मनोरमे अदिकं दाखुसंज्ञाता गच्छ हलहुहणैवच्छं ।

उभे । जंदेवी आणवेदित्ति । (प्रविशति)

वासव । आरण्येण एदेहिं एव मन्दङ्ग पिण्हेहिं आभरणे

हिं वच्छभूमिं गदुअ अप्पाणं पसादेहि (आभरणान्य-

वथा — भण्य अतियत् सामान्यवस्तुपि मत्तेभानां मदमत गजानां कुम्भ प्रदेशं गतं
सत् प्रकाशताम् अलङ्करीयताम् एति ।

(२)—एतत् प्रेक्षागृहं आनन्दमन्दिरं, सुरविमानसमानम् आभाति,
विमानं सार्वभौमगृहभेदः । कीदृशं तत् ? इत्याह—रत्नानां शतानि तैः शोभिताः
वै शतकुम्भस्तम्भाः सुवर्णस्तम्भाः, तेषु अवसिक्तानि पृथुमौलिकानि दामानि यत्र
तादृशं रम्यं मनोहरम् । किञ्च विजिताः अप्सरसः अप्सरीकणाः येः तादृशैः
युवतिभिः अध्यासितम् अधिष्ठितम् ।

क्वादवतार्थ्य आरख्यकायाः समर्पयति) मनोरमे ! तुमं
विणलगिरिगङ्गहणपरितुष्टेण तादेण अत्र उत्तस्सदि-
क्षाई आभरणाद् इन्दिवरिआस आसादोगिअ वच्छ-
भूमिं गदुअ अप्पाणं मंडेहि जेण सरिसादो ससि
भहाराअस्स ।

मनो (इन्दिवरिकासकाशादाभरणानि गृहीत्वा सहारख्य-
कया निष्क्रान्ता)

इन्द्रीव । एदं आसणं उवविसदु भट्टिणी ।

वासव (आसनं निर्दिश्य) उपविशिदुअ भअवदी ।

उभे (उणविशतः)

॥ ततः प्रविशति गृहीतनेपथ्या (३) कञ्चुकी ॥

अन्तःपुराणां विहितव्यवस्थां पदेपदेहं खलितानि निरचन ।

जरातुरस्सम्प्रति दण्डनीत्या सर्व्वं नृपस्थानुकरोमि वृत्तम् (४) ॥३

अज्ञापितोस्मि विमानिताशेषशत्रुसेन्येन यथार्थनाम्ना
महसेनेन समादिश्यतामन्तःपुरेषु यथा श्वो वयमुदयनोत्सव-
मनुभवामः अतोयुष्माभिरुत्सवानुरूपवेधोज्वलेन परिजनेन
सह मन्मथोद्यानङ्गन्तव्यमिति ।

(३)—गृहीतवेशा ।

(४)—अहं अन्तःपुराणां विहितव्यवस्थां पदे पदे अस्खलितानि यथास्मात्तथा
दण्डनीत्या नियमं रचनं रचां कुरुन्—नृपस्य सर्व्वं वृत्तम् अनुकरोमि, नृपस्वैव
दण्डनीत्या व्यवहारचक्रवात् । परमिदानो जरातुरोऽभवमिति शेषः ।

सांक्षत्या। (कञ्चुकिनं निर्दिश्य) राजपुत्रि! प्रवृत्ता प्रेक्षा दृश्यतां
कञ्चुकी। तदेतदादेष्टव्यं परिजनेन सहागन्तव्यमिति ।

गृहीतनेपथ्येति नादेष्टव्यम् । कुतः ?—

पादैर्नूपुरिभिर्नितम्बफलकैः सिञ्चानकाक्षीगुणैः

हारापादितकान्तिभिस्तनतटैः केयूरिभिर्बाहुभिः ।

कर्णैः कुण्डलिभिः करैस्सवलयैः सस्रस्तिकैर्मूर्ध्जै-

र्देवीनां परिचारिकापरिजनेनोप्येतेषु संदृश्यते (५)॥४॥

न खलु किञ्चिदत्रापूर्वं मनुष्ठेयं, केवलं स्वाम्यादेश-

इति मत्वाहं समादिष्टः; तदाज्ञाशेषं राजपुत्रैः निवे-

दयामीति [परिक्रम्यावलोक्य च] इयं वासवदत्ता

वीणाहस्तया काञ्चनमालयानुगम्यमाना गन्धर्वशाला

प्रविष्टा, यावदस्याः कथयामि [परिक्रमति]

ततः प्रविशति गृहीतवासवदत्ता, नेपथ्यासनस्था ।

आरण्यका वीणाहस्ता काञ्चनमाला च ॥

आर । हृष्टे कञ्चणमाले ! कीसउण चिराअदि अज्जवीणा
आरिओ ।

(५) — नूपुरिभिः पादैः, सिञ्चानकाक्षीगुणैः नितम्बफलकैः, हारैरपादिता
सम्पादिताः कान्तयो यत्र तादृशैः सतनतटैः, केयूरिभिः बाहुभिः, कुण्डलिभिः कर्णैः
सवलयैः करैः, सस्रस्तिकैः मूर्ध्जैः उपशीभितः एष दृश्यमानः देवीनां परि-
चारिकापरिजनः एतेषु एव स्थानेषु सन्दृश्यते । इत एव आगच्छन् लक्ष्यते
इति भावः ॥

काञ्च । भट्टिदारिण! दिठ्ठोदेण एको उच्चसो तसस वञ्चणं
सुणि अचिन्तीण भाविदो ओहसन्तो चिठ्ठई ।

आर [सहस्रतालं विहस्य] हञ्जे सुठ्ठएद पुच्छदि सरिसा
सरिसे दञ्चन्तोति दुवेयत्य उच्चत्ता ।

साङ्गत्था । राजपुत्राः सहस्र माकारं पश्याम्यस्यास्ताश्चेता
कारेणावश्यं त्वदीयां भूमिकां सम्भावयिष्यति ।

कञ्चु (उपसृत्य) राजपुत्रि ! देवस्त्वामाज्ञापयति श्वोऽवश्यं
मस्माभिर्वीणां वादयन्तीं आवितव्या तत्तया नवतंत्री-
सज्जया घोषवत्या स्थेयमिति ।

आर । जइ एव्वं लहुवीणाआरियं विसज्जेसि ।

कञ्चु । एष वत्सराजं प्रेषयामीति (निष्क्रान्तः)

आर । कञ्चनमाले ! उवणेहि मेघोसवदीं जावसे तन्तीओ
परिकळेमि ।

काञ्चन [वीणां समर्पयति]

आर [उत्सङ्गे वीणां कृत्वा सारअति]

॥ ततः प्रविशति गृहीतवत्सराजनेपथ्यामनोरमा ॥

[स्वगत] चिराअदि महाराओ किण कहिदं वस तएण
अहवा देवौ एभा अदि ज इदाणिं आ अच्चे तदो
रमणिज्जं हवे ॥

॥ ततः प्रविशति राजा, अवकुण्ठितशरीरो विदूषकश्च ॥

राजा । सन्तापं प्रथमं तथा न कुरुते शीतांशुरदौव मे,
निश्वासाः ग्लपयन्त्यजस्रमधुनैवोष्ठे स्थाया नाधरम् ।

सम्यत्वेव मनो न शून्यमलसान्यङ्गानि नो पूर्व्ववत्,
 दुःखं याति मनोरथेषु तनुतां सञ्चिन्त्यमानेष्वपि (६)॥५॥
 वयस्य ! सत्यमेवोक्तं मनोरमया तथैषा मम प्रियसखी
 महाराजस्य देव्या दर्शनपथादपि रक्ष्यते, तदयं सखा-
 गमोपायोऽयं रात्रावस्माभि रूढयन् चरितं नाम
 नाटकं देव्या पुद्गतो नर्तितव्यं तत्वारण्यका वासवदत्ता
 भविष्यति, अहमपि वत्सराजः तच्चरितेनैव सर्व्वं
 शिञ्चितव्यं तदागत्य स्वयमेव स्नां भूमिकां कुर्वाणः
 समागमोत्सवमनुभवत्विति ।

विदू । ज इमं य पत्तिआअसि एसा मणोरमा तव वेस
 धारयन्ती चिट्ठई ता उवसप्पिअसअं एव्व पुत्तं ।
 राजा [उपसृष्ट] मनोरमे ! सञ्चमिदं यद्दसन्तकोऽभिधत्ते
 मनो । भट्टा स च मण्डअ एदेहिं आभरणेहिं आष्पाणं
 [इयाभरणान्यङ्गादवतार्य्य समर्पयति]

राजा (परिदधाति)

विदू । एदे क्ख, राआणो दासी एवि एव्वं णच्चाविअंति अहो
 कज्जरस गुरु अदा ! !

(६) — शीताम्बुः हिमकिरणः चन्द्रमा प्रथमं यथा सन्नाप-मकरीत्, अथ तथा
 नैव कुरुते निद्रासाः यथा अजस्रं निरन्तरं ज्वलितवन्तः क्षीणितवन्तः, अधुना
 तथा नैव ज्वलयन्ति; ओष्ठोपि तथा न ज्वलयति; अधरमपि तथा न ज्वलयति;
 सम्यति मनोपि पूर्व्ववत् नैव शून्यम्; अङ्गान्यपि पूर्व्ववत् नो अलसानि । कुतः ?
 इत्याह — मनोरथेषु अभिलषितवस्तुषु सञ्चिन्त्यमानेष्वपि दुःखं तनुतां याति
 यत्र इत्यर्थः ।

राजा [विहस्य] मूर्ख ! नैष कालः परिहासस्य, निभृतेन
चित्रशालां प्रविश्य मनोरमया सह स्नानृत्यं पश्यता
स्थीयतां [उभौ तथा कुरुतः]

आर । कञ्चणमाले ! चिट्ठदु विणापुच्छिरसं दाव किंवि ।
राजा । शृणोमि तावत्कृतमोयं उद्देशवर्तत इति [अवहितं
शृणोति]

काञ्च । पुच्छदु भट्टिदारिआ आरखरस च एवतादामदि
एव्वं जहा अइ वीणां मादधन्तो अवहरेदिमं वच्छ-
राओ अवसस्सम्बन्धादो मुच्चे मित्ति ।

राजा । [प्रविश्य पटाक्षेपेण सहर्षं वस्त्रान्ते ग्रन्थितं वध्नाति]
एवमेवत् कः सदेहः ।

संपरिजनं प्रद्योतविस्मयमुपनीय वादयन् वीण ।

वासवदत्तामुपहरामि न चिरादेव पश्चाम्यहम् (७) ॥६॥

यः सु सन्निहितं सर्वं योगंधरायणेन ॥

मए उणजाणिदं अस्स उत्तो एसोत्ति साहु मणोरमे !

साहु२ सोहणं णत्विदं ।

साहुत्या • । स्थान एव कृता स्ते भ्रान्ति मनोरमया, पश्य—
रूपन्तत्रयनोत्सवास्पदमिदं वेषस्स एषोज्ज्वलः ।

सा मत्तद्विदोचिता गतिरियं वत्स ! त्वमत्यूर्जितं

(७)—वीणां वादयन् प्रद्योतं विस्मयम् उपनीय वासवदत्ताम् उपहरामि न
चिरादेव अदिकम् नैवेत्यर्थः -- इति अहं पश्चामि प्रत्यक्षएवेत्याशयः ।

लीला सैव स एष सान्द्रजलदङ्गादानुकारी स्वरः
 साक्षाद्दर्शित एष नः कुशलया वूस्वेत् स एवानया (८) ॥ ७ ॥
 वासव । हृष्टे इन्दौवरिण ! बधेण अश्वउत्तेण अहं वीणं
 सिक्खाविदा तासेकरेहि णिलप्पलदाम एण णिअलिं
 [शिरसोपनीय नीलोत्पलदामार्पयति]
 इन्दो [तथा कृत्वा पुनस्तथैवोपविशति]
 आरख्य । कांचनमाले ! कहेहि कहेहि ।
 अं सच्च एब्ब मंते दिता दोजइ वीणं वादअन्तो ।
 अवहरदिनं वत्सराओ तदो अवस्सं बन्धणादो मुंचेमिप्पि ॥ ८ ॥
 काञ्चन । भट्टिदारिण ! सच्चं तहा करेहि जइ वच्छराअस्स
 अवस्सं बहुमदा होसो [निष्पादितमेव काञ्चनमालया
 तदस्माभिरालपितम् ।
 आरख्य । अइ एब्बं ता आदरेण वादईस्सं [गायन्ती
 वादयति]
 धणबन्धणसरुद्धंगअणं दट्ठमाणसं शेउं ।
 अहिलसदू राअहंसो दइ अधलूण अप्पणीवसइ ॥ ९ ॥
 विदू । [निद्रां नाटयति]

(८) — इदं रूपं महृष्टं साक्षाद्दर्शितं तदीयमिति यावत्, तस्याः मनोर-
 मायाः नयनोत्सवस्य आत्यदम् स्थानम् अभूदिति शेषः, तद्गतचित्तत्वात्; एषः उज्ज्वलः
 वेषोपि स एव तन्मयनात्यदएव; एवमुत्तरत्र । अनया कुशलया मनोरमयैव साक्षा
 दर्शितः एषः प्रभूतः; अत इदानीं याचे — स एव वर्णितप्रकारएव सः नः अस्मान्
 वूस्वेत् पृथक्पृथ्यादिति शेषः ।

मनो [हस्तेन चालयन्ती] वसन्तश्च ! पेक्ख पेक्ख प्रियसहि
मे णञ्चइ ।

विदू (सरोषं) दाश्रीए ! सुदे तुमं विणदेसिदेसु विदुं
जइप्पहुदि पिअवअस्सेण आरखिआ दिट्ठा तदन्य
हुदितेण सह मए दिवारंतं णिहा ण लद्धा ता णिक-
मिअ सुविससं [निष्क्रम्य शेते]

आरख्य । (पुनर्गायति)

अहिणवरा अक्खि ता महुअरि आवा मएण कामेण ।

उत्तमइ पत्यन्ती दट्ठं पिअदंसणइअं ॥ १० ॥

राजा (तत्क्षणं श्रुत्वा सहसोपसृत्य) साधु राजपुत्रि !

अहो गीतमहो वादितं तथाहि—

व्यक्तिव्यञ्जनधातुना दशविधेनाप्यत्र लब्धासुना

विस्मष्टोद्भूतमध्यलम्बितपरिच्छिन्नास्तिधायं लयः ।

गोपुच्छप्रमुखाः क्रमेण यतयस्तिस्त्रोपि सम्पादिता-

स्तत्वीजोन्तुगवाञ्च वाद्यनिधयः सम्यक् त्रयो दर्शिताः (६) ॥ ११ ॥

आरख्य (वीणां परिष्वज्यासनादुत्थाय राजानं साभिलाषं
पश्यन्ती) उब्बज्झा अप्पणमामि ।

(६) — दशविधेनापि अमुना श्रुतेन व्यञ्जनधातुना व्यक्तिः लब्धा ; हुता वृत्तिः ,
मध्यमा वृत्तिः , विलम्बिता वृत्तिः एवं तिस्रभिर्वृत्तिभिः परिच्छिन्नैः अयं लयः
विस्मष्टः ; गोपुच्छप्रमुखाः तिस्रोपि यतयः क्रमेण सम्पादिताः ; तत्वाद्भीवाद्यनिध-
योऽपि त्रयः सम्यक् दर्शिताः ; अतः प्रशस्यत इति भावः । सङ्गीतधीमिवोन्मेषेण
स्फुटं नान्यैरिति दिक् ।

राजा । (सस्मितं) यदहमिच्छामि तत्ते भूयात् ॥

काञ्चन । (आसनं निर्दिश्य) इद एव उपविशतु उपज्ञा-
रणिकायश्चामी ।

राजा । (उपविश्य) राजपुत्रि ! क्वेदानीमुपविशतु ।

काञ्चन । (सस्मितं) दाणिं एव भट्टिदारिआ विज्जामाणेष-
परितोसिदा तुह्मेहिं ता अरुहदि एव एसा उव-
भाअ पाठिआए ।

राजा । उपविशत्वहेयमर्धासनस्य । राजपुत्रि ! स्त्रीयतां ।
आर । (काञ्चनमालां पश्यति) ।

काञ्चन । (सस्मितं) भट्टिदारिए ! उपविश को एत्थ दोसो
सिसस्सविसेसा क्खु तुमं ।

आर । (सलज्जीपविशति)

वासवदत्ता । (सलज्जं) भअवदिए अहि अह्मिदक्खं
एहु अहं तस्मिं काले एकासणे अअ उत्तेय सह
उवठ्ठिदा ।

राजा । राजपुत्रि ! ओतुमिच्छामि वादय वीणाम् ।

आर । (सस्मितं) कञ्चणमाले ! चिरं क्खु मम वादअन्तीए
परिस्समो जादो दाणिं चिसस्सहाई अंगई ता ए
सकुणोमि वादयिदुं ।

काञ्चन । उपअभा सुठ्ठु परिस्सन्ता भट्टिदारिआ कवो-
उतलवधसे अलवाए पेक्ख सेवेवन्ति अगगहत्था ता
समस्सत्या होदु मुहुत्तअं ।

राजा । काञ्चनमाले! युक्तमभिहितं (हस्ते गृहीतुं मिच्छति)
आर । (हस्तमपसारयति)

वासव । सासूत्रं भगवदि अइ एदं वितुए किदं बहुअहं
कञ्चणमाला कव्वेण वंचइदव्वा ।

साङ्गुत्या । (विहस्य) आयुष्मति ! ईदृशमेव काव्यं भविष्यति ।
आर । (सरोषमिव) वेहि कञ्चणमाले! २ ए मेअहु मदासि ।
काञ्चन । [सम्मितं] जई अहं चिन्तन्तौ ए बहु मदा ता एसा-
गच्छामि [इति निष्क्रान्ता]

आरण्य । (ससम्भ्रमं) कञ्चणमाले ! चिट्ठ २ अअंदे अग्ग
हत्था समप्पिदो ।

राजा । (आरक्षिकाया हस्तं गृहीत्वा)

सद्योवश्यायविन्दुर्व्यतिकरशिशिरः किं भवेत् पद्मकोशो
ह्लादित्वं नास्य मन्ये सदृशमिदमुषस्येव वीतातपस्य ।

मुञ्चत्येषो हिमौघं नखरजनिचरो हन्त ! किं सोपि दाही
जातं खेदापदेशादविरतममृतं स्यन्दते व्यक्तमेतत्(१०)॥१२॥

अपिच—

(१०)—सद्यः अवश्यायस्य कुञ्जकटिकायाः विन्दुर्व्यथ एतादृशीपि पद्मकोशः
किं व्यतिकर-शिशिरः भवेत् ? नेत्यभिप्रायः । इदं हि ह्लादित्वं वीतातपस्य अस्य
उषसि एव सदृशं समयोचितं न मन्ये, आश्चर्यमेतदिति यावत् । नखसदृशं कारः
एव रजनिचरश्चन्द्रः हिमौघं मुञ्चति, इत्थं इति खेदे, सोपि हिमसुक् उषस्यन्दीपि
किं दाही ? । इत्यत्र एतदेव व्यक्तम्—यत्, जातमपि अमृतं खेदापदेशात् हेतोः
अविरतं स्यन्दते ॥

एतेन बालविद्रुमपल्लवश्रीभाषहारदक्षेण ।

हृदये मम त्वयाय न्यस्तो रागः सहस्रेण (११) ॥१२॥

आरण्य । [स्पर्शविशेषं नाटयन्ती] हृदि २ एदं मणोरमं
परिसन्तीए अत्यं एवमि मे अङ्गाइ करेत्ति ।

वासव । [सहस्रोत्थाय] भगवदि पेक्ख तुमं अहं उणअलि
अण्ण पारेमि पेक्खिदुं ।

साङ्गत्या । राजपुत्रि ! धर्मशास्त्रविहित एष गान्धर्वो
विवाहः किमत्र लज्जास्थानं ? प्रेक्षणीयमिदम्—तं न
युक्तमस्थाने रसभङ्गं कृत्वा गन्तुम् ।

वासव । [परिक्रामति, इन्द्रीवरीं विलोक्य] भट्टिणि ! वस-
न्तश्रो चित्तशालादुवारे पसुसुत्तो चिट्ठइ ।

वासव । [निरूप्य] वसन्तश्रो एवमि एसो [विचिन्त्य] रक्षापिण
होदव्वं तावोधि अपुण्णि सन्दावणं (प्रबोधयति) ।

विद्रु । (निद्राजडमुत्थाय सहसा विलोक्य) मणोरमे
किष्णाविअआदो वअस्सो अहवणअदि एवमि ।

वासव । (सविषादं) अहं अण्ण उत्तो णअदि मणोरमा
दाणीं कहिं ।

विद्रु । एसा चित्तसालाए चिट्ठइ ।

मनोरमा । (सभयं) कहं अण्णहा एवमिहि अ एकरिअ

(११)—तथा एतेन सहस्रेण मम हृदये अयं रागो न्यस्तः । कीदृशेन सहस्रेण ?
बालविद्रुमपल्लवस्य नवकिशलयपत्रस्य श्रीभाषा अपहारे दक्षः तादृशेन ॥

देवीए मन्तिदं एदेण सुक्ख-चटुएण अस्सहा एव्व
बुद्धिअ सज्जं आउल्लोकिदं ।

वासव । (सरोषं हसन्ती) साहु मणोरमे ! सोहणं सुए ण
च्चिदं ।

मनी । (सभयं कम्पमाना पादयोर्निपत्य) भट्टिणी सहु
अहं एत्थ अवरं शामि एदेणा क्व हदासेणवत्ताहो
अलङ्करणं ईड्हिअ दुव्वारट्टि देण इह निरुद्धा ण
उणामह अहं इत्तो एसदो सुखणिच्छोसन्तरिओ ण
केण विसुदो ।

वासव । हस्ते । उठ्ठहि जाणि दंसं वसन्तओ क्वु आर-
णिआ उत्त तं णाउए सुत्तधारो ।

विदू । सअं एव्व चिंतेहि कहिं आरखिआ कहि वसन्त
ओत्ति ।

वासव । मणोरमे ! सुगहिदं करिअणं आअच्छदाव पेक्ख-
णीअंसै पेक्खन्ना ।

मनी । (स्वगतं) दाणीं समस्ससिहन्नि । [प्रकाशम्,
विदूषकं करे बध्नाति] हदास दाणिं अणुभव अत्तणो दुस-
अस्स फलं ।

वासव । (ससंभ्रममुपसृत्य) अज्जउत्त ! पडिदहं एहं
अमङ्गलं (इति पादयोः नीलोत्पलदामा नमयन्ती,
सोत्प्रासं) सरिसदु अउत्तो जं मणोरमेत्त करीअणि-
लुप्पलदाम एण बन्धाविदोसि ।

आरक्ष्य । [सभयमुपसृत्य तिष्ठति] ।

राजा । [सहसोत्थाय विदूषकं मनोरमाच्च दृष्ट्वा । आत्मगतं] — कथं विज्ञातोस्मि [देव्या वैलक्ष्यं नाटयति] साङ्गत्या । [सर्वानवलोक्य—सस्मितं] कथमन्यदेवेदं प्रेक्षणीयकं संवृत्तं ? अभूमिरयमस्माद्विद्यानां—इति [निष्क्रान्ता] ।

राजा । [स्वगतं] अग्रपूर्वोऽयं कोपप्रकारः ! दुर्लभमत्राशुनयं पश्यामि ! [विचिन्त्य] एवं तावत् करिष्ये (प्रकाशम्) देवि ! त्यज्यतां कोपः ।

वासव । को एष्य कुविदो कथं न कुपितासि ?

राजा । स्निग्धं सद्यपि वीक्षितं नयनयोस्तास्मा तथापि द्युतिर्माधुर्योऽपि सती स्वलत्वमुपदं ते गद्गदा वाणियम् । निष्ठासा नियता अपिस्तनभरोत्कण्ठेन संलक्षिताः कोपस्ते प्रकटं प्रयत्नविधृतोऽप्येषः स्फुटं लक्ष्यते (१२) ॥१४॥
[पादयोर्निपत्य] प्रसीद २ ।

वासव । आरक्षिण तुमं कुविदाति सन्भावभक्तो अव्यक्तो

(१२)—प्रयत्नेन विधृतं धैर्योक्तमन्तर्द्वैतं यथा तादृशस्या अपि ते तव क्रोधः प्रकटं यथास्यात् तथा स्फुटं लक्ष्यते । तथा हि—यद्यपि एवं ते वीक्षितं स्निग्धमस्ति, तथापि द्युतिः क्रोधजा स्वाभाविकी तास्माऽभवत् । एवं ते इयं वाग्माधुर्या अपि अनुपदं स्वलती सती गद्गदा श्रूयते । निष्ठासाः नियता अपि स्तनभरोत्कण्ठेन संलक्षिताः भवन्तीत्यर्थः ।

पेए पसीदत्ति पसादअदिता उवःसप्प (हस्तेनाकर्षयति)

आरण्ण । [सभयं] णुहु अहं किंविजाणामि ।

वासव । आरण्णिए ! तुमं कहं ण आणासि दाणिं दे सिक्खा-
वेमि इन्दोवरिए गह्वएदं ।

विदू । होदि अज्ज ! कौमुदी महुसवे तुह चित्तं अअव
हरिदुं वअस्सेण पेक्खणीअं अणुचिठ्ठिदं ।

वासव । एदं तुज्जाणं दुस्स अप्पेक्खि अहा सोभेजाअदि ।

राजा । अलमयथा विकल्पनेन (१३) पश्य—

भूभङ्गैः क्रियते ललाटशग्निः कस्मात्कलङ्कोमुधा

वाताकम्पितबन्धुपुष्पसमतां नीतोधरः किं स्फुरन् ।

मध्यस्थाधिककम्पितस्तनभेषायं पुनः खिद्यते

कोपं मुञ्चत नैव चित्तहरणायैतन्मया क्रीडितम् (१४) ॥१५॥

देवि ! प्रसोद । [पादयोः पतति]

वासव । जाहे णिब्बुतं पेक्खणिअ ता एहि अभ्भंतरं एव्व
प्रविशद्वा [निष्क्रान्ता]

(१३) — अयथाविकल्पेन अवाप्तविकसंशयेन अलम् आरोपितसंशयं साक्षात्
रित्यर्थः ।

(१४) — अयि वासवदत्ते ! त्वया मुधा स्त्रीयैः भूभङ्गैः स्वस्वैव ललाटशग्निः
कलङ्कः कस्मात् क्रियते ? एवञ्च भूभङ्गान् त्यजेत्यभिप्रायः । न च कदाचित् देव्याः
कोपो लज्जास इत्याह — देव्याः अधरः क्रोधात् स्फुरन् गह्वद्वाचं प्रसृते इत्याशङ्का
उभेव, अपितु वाता कम्पितबन्धुपुष्पसमतां नीतः, स्फुरन्निति किम् ? एवं मध्यस्था
स्तनभरः सन् अधिककम्पितः लज्जाते, अथं मध्यः पुनः खिद्यते इति न । मया च
चित्तहरणायैव मञ्चितं हरतु इति मत्नैव क्रीडितं न, अतो याचे कोपं मुञ्चतेति ।

राजा । [विलोक्य] प्रसादं मया त्वैव कथं गता देवी ?

खेदान्नः कणभिन्नभीषणतरभ्रभङ्गमेकं कृषा त्रासेना-
परमुत्प्लुतोत्प्लुतमृगव्यालोलनेत्रोत्पलं ।

उत्पश्यन्नहमग्रतोमुखमिदं देव्याः प्रियायास्तथा
भीतश्चोत्सुकमानसश्च महति चित्तोन्मथं सङ्कटे (१५) ॥ १६ ॥
तद्यावदिदानीं शयनीयं गत्वा देव्याः प्रसादनोपायं
चिन्तयामि ॥

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति तृतीयोऽङ्कः ॥

॥ इति गर्भनाटकम् ॥

---

(१५)—अहं देव्याः तया प्रियायाः इदं मुखम् अग्रतोः उत्पश्यन् सन् भीतश्च
उत्सुकमानसश्च भवामि, किञ्चैवमहम् महति सङ्कटे चित्तः । एतदेव वर्णयामि—
खेदान्नइत्यादिना ॥

चतुर्थोऽङ्कः ।

—:०:—

॥ ततः प्रविशति मनोरमा ॥

[सोद्वेगं] अहो ! दीह रोसदा देवीए कहं एत्तिअं कालं बन्धाए पिअसहिण आरणिआ उवरि अणुकम्पं अगल्लइ (सास्रं) सा तवसिणी असुणी बन्धणस्स किले-
सेण तह णसंतप्पदि जहा भट्टिणी दंसण गिरासदाए ईरिसच्चसेदुक्खं जेण अज्ज एव्व अत्ताए वावादअत्ती मए कहं विणिवारिदाएदं दुत्ततं भट्टिणी णिवेदित्ति वसन्तअ भणिअ आअदंछि ।

॥ ततः प्रविशति काञ्चनमाला ॥

कहं अस्सेसन्तीएवि मए भअवईसं गच्चाइणी णदिठ्ठा ?
(विलोक्य) ता एदं विदाव मणोरमं पुच्छिस्सं (उपसृत्य)
मणोरमे ! अविजाणासि ? कहिं भअईसं गच्चा अणित्ति ।
मनो । [विलोक्य अश्रूणि प्रमृज्य] ज्जला ! कञ्चनमाले !

दिट्ठा किं उण ताए पओअणं ? ।

काञ्चन । मणोरमे ! अज्ज देवीए अङ्गारवदीए लेहेपिसिदो

तस्मिं वाचिदेवप्प पुस्स ण अखादिट्ठं सन्तप्पिपदु
आरद्धा देवी ताविणोदण-णिमिस्तां ताए भअवदीं
अप्पेसामि ।

मनो । हला किंउण तस्मिं लेहे अलिहिदं ।

काञ्चन । जा मम भइणिआ सा तव जणणी एव्व ताए
अन्ता दिट्ठ मातादोदेता तव किं एदं आअक्खि
द्वं तस्स समहिअं संवच्छरं कङ्गिग-हृदएण वधस्स
तम जञ्जुतं एदं उत्ततं अणिठ्ठं सुअिअक्खी वट्ठि
देसं समत्थस्स भत्तु, सोदे एव्व उदासीण तसं ओसंवि
दुत्ति ।

मनो । हला कञ्चणमाले! जदा दाव अअउत्तंतो भट्टिणीएण
केण विवाह दव्वोत्ति भट्टिणा आणत्तं ता केण उणदानीं
सोलेहोसुणाविदो ।

काञ्चन । अणुवाद अतुल्लिभूदाए ममा हत्यादीगल्लि असअं
एव्व भट्टिणी एवा इदो ।

मनो । तेण गच्छ तुमं एसा कखु देवी ताए एव्व सहदं
तव लहीए चिट्ठइ ।

काञ्चन० । एहि भट्टिणी-सअासं गमिस्सं (निष्क्रान्ता)

मनो । चिरं कखु मे आरखिआ-सअासादो आअदा दिठ्ठं
अ णिव्विणा सा तवसिणी अत्तसो जीविदेस कदाइ अअ
हिदं भवे ता तहिं एव्व गच्छन्ति (इति निष्क्रान्ता) ।

॥ इति प्रवेशकः ॥

॥ ततः प्रविशति सोढे गा आसनस्था वासवदत्ता,
सांकृत्यायनी विभवतश्च परिवारः ॥

सांकृत्या । राजपुत्रि ! अलमुद्देगेन नेट्टशो वत्सराजः कथ-
मित्यं गतमपि भवत्या मातृष्वसृपतिं विज्ञाय वत्सराजो
निश्चिन्तः स्यास्यति ?

वासव (सास्रं) भयवदि अदिउज्जु आदाणिं तुमं जस्स मएण
कज्जं तस्स मम केरणे किं कज्जं अज्जआए जुत्तं
मम एदं आलिङ्गिदं सा उण्णआणदि अज्जवि त्तिरि-
सीण वासवदत्तेत्ति तुहउण एदं आरुणिआए उत्ततं
पच्चक्खं ता कहं एदं भणासि ।

सांकृत्या । यतएव मे प्रत्यक्षं यतएव ब्रवीमि तेन कौमुदी-
महोत्सवे त्वां हासितुं तथा क्रौडितुम् ।

वासव । भयवदि एदं एत्थ एव्वं त्वहं हसिदस्मि जेष भय-
वदीए पुरदो लज्जाए कहं विचिट्ठामि ता किं तक्केर
काएकहाएणं एदेण एत्थ पक्खवादेण एत्तिअभूमिं
जिदस्मि (इति रोदिति)

सांकृत्या । अलं राजपुत्रि ! रुदितेन । नेट्टशो वत्सराजः
(विलोक्य)

॥ ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ॥

राजा । वयस्य ! क इदानोमभ्युपायः प्रियां मोचयितुम् ?
विदू । भो वयस्य ! सुखं विसादं अहं उवाचं कहं इहाम् ।
राजा (सहर्षं) वयस्य ! त्वरितमभिधीयताम् ।

विदू । भो ! त्वमं दाव अणेअ समरसंघट्टप्पहारवाहुसलीपु
 षेन्धि अणेअ गजतुरअपाइकदुब्बिसहबलसमुदिदो
 ता सब्बबलसन्दोहेण अन्तेउरं सुपडिअं करिअ दाषिं
 एव्व आरस्सिअन्तो वाघेहि ।

राजा । वयस्य ! अशक्यमुपदिष्टम् ।

विदू । किं एत्थ असक्कं जदो दाव कुञ्ज वामण वुट्ठ
 कंचुइं व्वजिअ मणुस्सो अवरोस्सत्थि तहिं ।

राजा । (सावन्नं) किं असम्बद्धं प्रलपमि देव्याः प्रसादं मुक्ता
 नान्यः तस्या मोक्षणाभ्युपायः । तत्कथय कथं देवीं
 प्रसादयामि ?

विदू । भो ! मासोववासं करिअ जीविदं धारेहि एव्वं
 देवी चण्डी पसीदीस्सदि ।

राजा (विहस्य) अलं परिहासेन कथय कथं देवीं प्रसा-
 दयामि ?

धृष्टः किं पुरतोऽवकृष्टा विहसन् गृह्णामि कण्ठे प्रियाम्
 किं वा चाटुशतप्रचण्डरचना-प्रीतां करिष्यामि ताम् ।

किं तिष्ठामि कृताञ्जलिर्निपतितो देव्याः पुरः पादयोः
 सत्यं सत्यमहो ! न वेद्यानुनयो तस्याः कथं स्थादिति (१) ॥१॥

(१)—धृष्टः सन् पुरतः अवकृष्ट्य विहसन् प्रियां कण्ठे गृह्णामि किम् ? अथवा
 तां चाटुशतप्रचण्डरचनया प्रीतां करिष्यामि ? किं देव्याः पुरः पादयोः कृतञ्जलिः
 सन् निपतितः तिष्ठामि ? चण्डी ! कथम् तस्याः अनुनयः स्यात्—इति अहं न वेदि
 सत्यं सत्यं सत्यमेवेत्यर्थः ।

तदेहि देवीसकाशमेव गच्छावः ।

विदू । गच्छ तुमं अहं उण दाणिं एव्व बन्धणोदो कहिं
विपरिब्भ किअ आअदो ता ण गमिस्सुं ।

राजा (विहस्य, कण्ठे गृह्णित्वा, बलान्निवर्तयति) मूर्ख ।

आगम्यतां आगम्यताम् (परिक्रम्यावलोक्य च एतत्)

देवी दन्तवलभीमध्यास्ते यावदुपसर्पामि (सलज्ज
मुपसर्पति) ।

वासव (सखेदम्) आसनादुत्तिष्ठति ।

राजा । किं सुक्तमासनमलं मयि सम्भ्रमेण
नोत्थातुमित्यमुचितं मम तन्तुमध्ये ! ।

दृष्टिप्रसादविधियान्नहृतोजनोऽय-

मत्यादरेण किमिति क्रियते विलक्षः (२) ॥ २ ॥

वासव (सुखं निरूप्य) विलक्षो दाणिं तुम होसि ।

राजा । प्रिये ! सत्यमहं विलक्षः यत् प्रत्यक्षदृश्यपराधो
भवति प्रसादयितुं व्यवसितोस्मि ।

सांक्षत्या (आसनं निर्दिश्य) महाराज ! क्रियतामासन-
परिश्रहः ।

राजा (आसनं निर्दिश्य) एत एत देव्युपविशतु ।

वाभव (भूमौ उपविशति) ।

(२) - अयि तन्तुमध्ये चीरमध्यं ! मम सम्भ्रमेण अलम् ? आसनं किं सुक्तम् ?

इत्यम् उत्थातुं न उचितम् । कुतोनिषिद्धतइत्याह—दृष्टिप्रसादविधियान्न हृतः

अयं जनः अत्यादरेण किमिति विलक्षः लक्षान्यथा मनीनरं क्रियते—इत्याशङ्कते

इति शेषः ।

राजा । आः कथं भूमौ उपविष्टा देवी ! अहमप्यत्रैवोपवि
शामि (इति भूमावुपविशति कृताञ्जलिः) प्रिये !
प्रसौद प्रसौद किमेवं प्रणवेपि मयि गम्भीरतरं कोप-
सुद्वहसि ?

भ्रभङ्गं न करोषि रोदिषि मुहुर्मुग्धेक्षणे ! केवलं
नातिप्रस्फुरिताधरानवरतं निश्वासमेवोज्झसि ।
वाचं नापि ददासि तिष्ठसि परं प्रध्यातनस्नानना
कोपस्ते स्तिमितोतिपीडयति मां गूढप्रहारोपमः (३)॥३॥
[इति पादयोः पतति]

वासव । अदि सुहिदोणंसि किं दाणिं दुक्खिदं जणं
विआरेसि उठ्ठेहि को एत्थ कुविदो ।
सांक्त्या । उन्तिष्ठ महाराज ! किमनेन अन्यदेवतावदुद्देग-
कारणमस्याः ।

राजा (ससम्भ्रमं) भगवति ! किमन्यत् ।
सांक्त्या (कर्णे कथयति) ।
राजा (विहस्य) यद्येवमलमुद्देगेन मयापि ज्ञातं सिद्धयेवा-
स्मिन् प्रयोजने देवी तुष्टा वर्धतिष्यामीति नोक्तम्,

(३)—हे मुग्धेक्षणे ! भ्रभङ्गं न करोषि, मुहुः केवलं रोदिषि, नाति प्रस्फुरिता-
धरा निश्वासमेव अनवरतम् उज्झसि त्यज्यसे, वाचमपि न ददासि प्रतुष्टतरं न
करोषीत्यर्थः, प्रध्यातनस्नानना अन्यध्यानपरा नतवदना तिष्ठसि;—इत्येव ते तव
स्तिमितः बहुफालस्थितत्वात् अवञ्चलः भावः गूढप्रहारोपमः अन्यदेवतावीधात्,
माम् अति पीडयति ।

अन्यथा कथमहं दृढवर्मा वृत्तान्ते विस्मयस्थिष्ठामि
मत्प्रतिपथान्वहानि तद्दार्ताया आगतायाः ? इदञ्च
तत्र वर्तसे—

अस्मद्वलैर्विजयसेनपुरःसरैः सुरै-

स्त्रैराक्रान्तबाह्याविषयो विहितः प्रतापः ।

दुर्गं कलिङ्गहतकः सहसा प्रविश्य

प्राकारमावशरणीशरणीकृतोसौ (४) ॥४॥

तदवस्थञ्च तं—

निर्दिष्टाक्रान्तमन्दं प्रतिदिनविरमद्वोरदासेरवृत्तं

सध्वंसं संप्रलीनद्विपतुरगनरक्षीणनिःशेषसैन्यम् ।

अथ शो वा विभग्ने भटिति मम बलैः सर्वतस्तत्र दुर्गे

बद्धं युद्धे हन्त ! भगवति न चिराच्छोष्यसि त्वं

कलिङ्गं (५) ॥ ५ ॥

सांक्रत्या । राजपुत्रि ! प्रथमतरमेव भवत्याः कथितं मया

कथमप्रतिविधाय वत्सराजः स्यास्यतीति ।

(४) -- विजयसेनपुरस्सरैः सुरैः तैः अश्वद्वीरैः, विहितप्रलापः राजधानीस्थानां
विपसुप्रदयात्, बाह्या विषयः राजधानीस्थः समुदायः आक्रान्तः । इदानीं सः कलिङ्ग-
हतकः सहसा दुर्गं स्वराजाधानीस्थं प्रविश्य, प्राकारमावशरणः दुर्गप्राचीरमाच-
व्यवहितत्वात् तत्र सहायान्तराभावाच्च, इत्यम् असौ शरणीकृतः बद्धीकृतप्रायः ॥

(५) -- अथ भगवति ! अथ शो वा भटित्वेव मम बलैः विजयसेनादिभिः तत्र
दुर्गे सर्वतः भग्नं सति हन्त ! कलिङ्गं युद्धे बद्धं इति न तु चिरात् शोष्यसि, अपितु
अचिरादेव शोष्यतीति भावः ।

वासव । जइ एव्वं पिअ मे ।

प्रविश्य [प्रतिहारौ] जेदु भट्टा एसो क्खु विअअसेणो
दिदंभं कंचुइ सहिओ हरिअ्ख्ख, तुप्फुओअणो पि-
अस्सिवेदिदुकामो दुवारे चिट्ठइ ।

वासव [सस्मितं] भअवदि जह तक्केमि परिदोसिदंभि
अअउत्तेणेत्ति ।

सांकल्या । वत्सराजपक्षपातिनी खल्वहं न किञ्चिद्भूमीमि
राजा । शीघ्रं प्रवेशय तौ ।

प्रतिहा । तहा [इति निष्क्रान्तः]

॥ ततः प्रविशति विजयसेनः कञ्चुकी ॥

विज । भोः कञ्चुकिन् । अयं स्वामिपदा द्रष्टव्याइति यत्-
सत्त्वमनुपमं कमपि सुखातिशयमनुभवामि ।

कञ्चुकी । विजयसेन ! अविशयमेतत् । पश्य—

सुखनिर्भरौ ऽन्यथापि स्वामिनमवलोक्य भवति भृत्यजनः ।

किं पुनरपि बलविघटननिर्व्यूढप्रभुनियोगभरः (६) ॥६॥

उभौ [उपसृत्य] विजयतु स्वामौ ।

राजा [उभावपि परिष्वजते]

कञ्चु । देव ! दिष्टया वर्धसे ।

(६)—भृत्यजनः स्वामिनम् अन्यथापि अवस्थान्तरमपि अवलोक्य स्वामिदर्शन-
मात्रहेतोः सुखनिर्भवः भवति । किञ्चुनः चरीवलानां विघटनेन निर्व्यूढः सम्पन्नः
प्रभोर्नियोगः येन तादृशः भरः भरणीयः भृत्य इत्यर्थः, एवञ्च तवातिशयसुखानुभवी
भविष्यत्येव तत्र कः संशयः इत्याशयः ।

हत्वा कलिङ्गहतकमस्त्रामिनिविगिते निजे राजे ।

देवस्य समादेशो व्यवस्थापितो विजयसेनेन (७) ॥ ७ ॥

वासव । अह भगवद् ! अहिजाणासि एदं कञ्चुद् ?

सांकथ्या । कथं नाभिजानामि ? ननु स एष यस्य हस्ते

मातुःश्वसा ते पुत्रिकामनु प्रेषितवती ।

राजा । साधु विजयसेन ! महाव्यापारोऽनुष्ठितः ।

विज [पादयोः पतति]

राजा । देवि ! दिष्टा वर्धसे प्रतिष्ठितो राजे हृदयम् ।

वासव [सहर्षे] अणुगिहीदस्मि ।

विद्रू । ईरिसे अम्भुदम्भसिं राअउले एदं करणिज्जं

[राजानं निर्दिश्य, वीणावादनं नाटयन्] गुरुपुत्रि !

[आत्मनोऽप्रीतिं दर्शयन्] वच्चाणस्स सकारः । [आरण्याकां

सूचयन्] सब्ब बन्धना मोक्खोत्ति ।

राजा (वासवदत्तामपवार्य, चेटिकां ददत्) साधु वयस्य !

विद्रू । होदि कहन्तुमं णहिं वि एत्थ समादिस्ससि ?

वासव (सांकथ्यायणीमवलोक्य सन्धितं) मोद्दाहदासेण

आरण्याया ।

सांकथ्या । किं वा तपस्विन्या मयवद्भया ।

वासव । जह भगवदोए रोअदि ॥

(७) — अस्त्रामिनिः आदेशात् युद्धानन्तरं तस्यैव निजे राज्ये, तस्मिन् निविगिते तत्रैव तमेव कलिङ्गहतकं हत्वा विजयसेनेन मया कथ्येन देवस्य समादेशो व्यवस्थापितः प्रतिपादित इत्यर्थः ।

सांक्रान्ता । यद्येवमहमेव तावन्मोचयिष्यामि [इति निष्क्रान्ता] ।
कञ्चु । इममपरं सन्दिष्टं दृढवर्त्मणा त्वत्प्रसादात् सर्व-
मेव यथाभिलशितं सम्पन्नं तदेते प्राणास्वदीयाः
यद्येष्टमिमान्विनियोक्तुं त्वमेव प्रमाणमिति ।

राजा (सलज्जमधोमुखस्तिष्ठति)

विज । देव ! शक्यमेव देवं प्रति विशेषं दृढवर्त्मणः कथयितुम् ।
कञ्चु । यद्यपि तुभ्यं प्रतिपादितायाः प्रियदर्शिकायाः
अस्मद्दुहितुः परिभ्रंशान्न मे सम्बन्धो जायत इति
दुःखमासीत् तथापि वासवदत्तायाः परिणेषापि त्वया
तदपनौतमेव ।

वासव [सास्त्र] अत्र कञ्चु इ क्वहं मे भङ्गिणी परिभष्टा ?
कञ्चु । राजपुत्रि ! तस्मिन् कलिङ्गहतकावस्कन्दे विद्रुतेष्वितः
स्ततोन्तःपुरजनेषु दिष्ट्या दृष्टामिदानीं न युक्तमत्र
स्थातुमिति तामहं गृह्येत्वा वत्सराजान्तिकं प्रस्थितः ।
ततः सञ्चिन्त्य तां विन्ध्यकेतोर्हस्ते निक्षिप्य निर्गतोस्मि ।
यावत्प्रतोपमागधाः तावत्कौरपि तत् स्थानं सह
विन्ध्यकेतुना स्मर्तव्यतां नीतम् ।

राजा [सस्मितं] विजयमेन ! किं कथयसि ?

कञ्चु । तत्र चान्विष्यता सया न प्राप्ता । ततः प्रभृति नाद्यापि-
विज्ञायते क्व च गतेति ।

[प्रविश्य] मनो । भट्टिणि ! पाणसंसएव वद्ध इ सा
तवस्त्रिणी ।

वासव [सास्त्र] किं उण तुमं पिअदंसणात्तं तं जाणासि ?
मनो । एहु पिअदंसणा उत्त तं जाणामि । एसा कखु आर-
णिआ कलव्वपदेसे आणीदं विसं पाइआ पाणसंस
एव्वट्ठदित्ति एवं मए णिवेदिदं ता परिनत्ताअदु भट्ठिणी ।
(इति पादयोः पतति)

वासव [स्वगतं] हडि हडि पिअदंसणा कखु दुविसे अन्तरिदं
आरणिआ उत्तं तेण अदिदुज्जणी खलोओ कदा इमं
असहा सभावइस्सदि ? ता एदं एत्थजुत्तं [प्रज्ञां,
सभ्रमं] मणोरमे ! लहुअ इह एव्व आणेहि तं
णाअलो आदो गह्वीदवि सविज्जो अज्जउत्तो एत्थ
कुसलो ।

(निष्क्रान्ता मनोरमा)

॥ ततः प्रविशति मनोरमया धृता सा विषवेग
मात्मानं नाटयन्ती ॥

आरण्य । हला मणोरमे ! कौसदाणिं मं अन्धआर पवेसेहि ।
मनो (सविषादं) हडि हडि दिट्ठि देसेअकं तं विसेण ।
वासव (तां दृष्ट्वा) भट्ठिणि ! लहु परित्ताहि परित्ताहि गुरुई-
भूदं सेविसं । (ससभ्रमं, राजानं हस्ते गृहीत्वा)
अज्जउत्त ! उट्ठेहि लहु विवज्जइ कखु एसा तवस्मिणी
(सर्वे पश्यन्ति)

कसु (विलोक्य) सुसहशी खल्वियं राजपुत्राः प्रियदर्शनायाः
(वासवदत्तां निर्दिश्य) राजपुत्रि ! कुत इयं कन्यका ?

वासव । अज्जविअ केउणो हिदा तं वा दिअविजअसेवेण
आणिदा ।

कच्च । कुतस्तस्य दुहिता ? सैवेयं राजपुत्री, हा हतोस्मि
मन्दभाग्यः [निपत्य भूमावुत्थाय] राजगुत्रि ! इयं सा
प्रियदर्शिका भगिनी ते ।

वासव । अज्जउत्त ! परित्ताहि परित्ताहि । मम भइणी
विववज्जइ ।

राजा । समाश्वसीहिः समाश्वसीहि, पश्यामस्तावत्—कष्टं
भोः कष्टं भोः ! ! !

सञ्जातसान्द्रमकरन्दरसां क्रमेण

पातुं गतश्च कलिकां कमलस्य भृङ्गः ।

दग्धा निपत्य सहसैव हिमं नवैषा

वामे विधौ न हि फलन्त्यभिवाञ्छितानि (८) ॥ ८ ॥

मनोरमे ! पृच्छतां तावत्— किं ते बोध इति ।

मनो । सहि ! किं ते बोधोत्ति ? (सास्त्रं, पुनश्चालयती) सहोषं

भणामि किं ते बोधोत्ति ?

प्रिय [अविस्मृतं] जं एदाए विणामए महाराओ दिट्ठइ

[इत्यर्द्धाङ्गे भूमौ पतति]

राजा [सास्त्रं]

(८)—सञ्जातसान्द्रमकरन्दरसां कमलस्य कलिकां पातुं भृङ्गः, क्रमेण गतः ।

सहसैव हिमं निपत्य नवा एषा कमलिनी दग्धा । अतउच्यते—विधौ वामे सति
अभिवाञ्छितानि न हि फलन्ति ।

एषा मीलयतीदमीक्षणयुगं जातं ममास्थं दिशः
 कण्ठोऽस्याः प्रतिरुध्यते मम गिरोनिर्यान्ति कृच्छ्रादिमाः ।
 एतस्या वसितं हतं मम तनुर्निखेष्टता या गता
 मन्योऽस्या विषवेगएव हि परं सर्वन्तु दुःखं मनः (६)॥६
 वासव (सास्त्रं) पित्रदंसणे ! उद्वेहि पेक्ख एसो महाराओ
 चिद्धइ कहन्ते अणाविसेण्हा कि दाणिं मए अश-
 रज्भं अज्जणन्तीए जेण कुविदा मं ण आलवसि
 तापसीद ! उद्वहि उद्वहि, बाहुपुणो अवरज्जिभसं
 [उर्ध्वमवलोक्य] हा देव्व हदअ किं दाणिं मए
 अवकिदं जेण एदवित्थं गदा मे भइणी आदंसिदा
 (प्रियदर्शिकाया उपरि पतति)

विदु । भो वअस्स ! कहं तुमं मूढो एव्व चिद्धसि ण एसो
 विसादस्स कालो विसमाखुगइ विसस्स ता दंसेहि
 अप्पणो विज्जापहावं ।

राजा । सत्यमेवैतत् । (प्रियदर्शिकामालोक्य) मूढएवाह-
 मेतावतीं वेलान्तदहमेनां जीवयामि सलिलं सलिलं !!!

विदू (निष्क्रान्त्य, पुनः प्रविश्य) एदं सलिलम् ।

राजा [उपसृश्य, प्रियदर्शनाया उपरि हस्तं निधाय, मन्द-
 स्मरणं नाटयति]

(८) — एषा इदम् ईक्षणयुगम् स्वीकृत्य मीलयति यदा, तदा मम दिशः सर्वस्याः
 आस्थं जातं सम्पन्नम्; यदा अस्याः कण्ठः प्रतिरुध्यते, तदा मम ईमाः गिरः
 कृच्छ्रात् निर्घान्ति; यदा एतस्याः वसितं वाञ्छितं हतं, तदा मम तनुः निखेष्टता
 गता; हि यतएवम् अतीमन्ये — अस्याः विषवेगे एव सर्वं मनः दुःखमिति ॥

प्रियः [शनैरुत्तिष्ठति] .

वासव । दिट्ठिआ पच्च जीविया भइणी ।

विजय । अहो देवस्य विद्याप्रभावः !!

कञ्चु । अहो सर्व्ववाप्रतिहता नरेन्द्रता देवस्य ।

प्रिय (शनैरुत्थांयोपविश्य च जम्बिकां नाटयन्ती,
सविसादमविस्मष्टं) मणोरमे ! चिरं क्वं सुतस्मिन् ।

विदू । यस्य निरुद्धं देवोदित्तणं ।

प्रिय (साभिलाषं) ।

राजा (तन्निरूप्यः सलज्जं किंचिदधोमुखो तिष्ठति)

वासव [सहर्षं] अज्जउत्त ! किं दाणिं वि एसा अस्सहेज्जं
करेदि ?

राजा (सस्मितं)

स्वभावहर्षा दृष्टिर्न भवति गिरो नाति विशदा

तनुं सौदत्थेषा प्रकटपुलकस्येव कर्णिका ।

यथा चायं कम्पस्तनभरपरिक्लेशजननः

स्तथानाद्याप्यस्या नियतमखिलं शाम्यति विषम् (१०)॥(१०)॥

कञ्चु । [प्रियदर्शिकां निर्दिश्य] राजपुत्रि ! एष ते पिदे

रान्नाकरः पादयोः पतति ।

(१०) - अद्यापि अस्याः नियतमखिलं विषं न शाम्यति । कुतः बुध्यत इत्याह—

अद्यापि अस्याः दृष्टिः स्वभावहर्षा न भवति; गिरः न अतिविशदाः पूर्व्ववत् सम्पन्नाः
-इति शेषः, प्रकटपुलकस्य कर्णिका इव एषा तनुं सौदति, स्तनभरपरिक्लेशजननस्य
अयं कम्पः दृश्यतएव । यथाचैवं तथैवं तथोक्तमिति भावः ॥

प्रिय [विलोक्य] कहं कंचुई अन्नविण्ण . अवस्सु (सास्त्रं)
हा तात ! हा अज्जुए !!

कच्चु । अलं रादिंतेन ? कुशलिनी ते पितरौ बत्तराजप्रभा-
वात् पुनस्तदवस्थमेव राज्यम् ।

वासव (सास्त्रं) एहि अलिअसीले दाणिं विदे भइत्ती
आसिणेहिं दंसेहि (कण्ठे गृहीत्वा) दाणिं समस्य-
त्यग्नि ।

विदू । होदि तुमं भइणीं गल्लिअ कण्ठे एव्वं परि-
तुट्ठासि वोदिअस्स पारिदोसिअं विसुमरिदम् ।

दासव । वसन्तअ ! ण विसुमरिदम् ।

विदू । (राजानं निर्दिश्य, सस्मितं) वोदि अपसारेहि
हत्यं भइणीए अग्ग हत्यं दे पारितोसिअ दाविस्सुं ।

राजा (हस्तं प्रसारयति)

मासव (प्रियदर्शिका-हस्तमर्पयति)

राजा (हस्तं प्रमृश्य) किमनया संप्रयेव कथमपि
प्रसादिता ।

मासव । को तुमं अगच्छदुं पुड्डमं एव्व ता देणइ अट्ठिअ ।

विदू । मो माणणीआ क्वदेवी मासे पड्डिअ करेहि ।

वासव (राज्ञोहस्तं बलादाकृष्य प्रियदर्शिकामर्पयति)

राजा (सस्मितं ! देवि) प्रभवति कुतो न्यथा कर्तुं

विभवः ?

वासव । अज्ज उत्त अदोवि परं किं दे पिअङ्करियदु ?

राजा । किमतः परमियं ? पश्य—

निःशेषं हृदवर्मणा पुनरपि स्वाराज्यमध्यासितं

त्वं कोपेन सुदूरमप्यपहृता सद्यः प्रसन्ना मम

जीवन्ती प्रियदर्शिका च भगिनी भूयस्त्वया सङ्गता

किञ्च स्यादपरं प्रियं प्रियतमे ! यत् साम्प्रतं प्रार्थ्यते (११) ॥११॥

तथापौदमस्तु भरतवाक्यम्—

जर्वीमुद्दामशस्यां जनयतु विसृजन्वासवोद्विष्टमिष्टा-

मिष्टैस्त्रैविष्टपानां विदधतु विधिवत् प्रीणनं विप्रमुख्याः ।

आकल्पान्तञ्च भूयात् स्थिरसमुचिता सङ्गतिः सज्जनानां

निश्शेषं यान्तु शान्तिं पिशुनजनगिरोदुःसहावज्र-लेपाः ॥१२॥

(इति निष्क्रान्तास्मर्व्वे)

॥ इति चतुर्थाङ्कः ॥

(११)—हृदवर्मणा पुनरपि निःशेषं स्वाराज्यम् अध्यासितम्, किञ्च त्वं कोपेन सुदूरम् अपहृतापि सद्यः मम उपरि प्रसन्ना, किञ्च भगिनी प्रियदर्शिका जीवन्ती अपिच त्वया भूयः सङ्गता । हे प्रियतमे ! अपरं प्रियं किं स्यात् यत् साम्प्रतं प्रार्थ्यते ? वर्णितप्रियेभ्योऽन्यत् प्रियं किमपि नास्तीति भावः ॥

(१२)—वासवः इन्द्रः इष्टां यथाकालां यथापरिमितां द्रष्टुं विसृजन् जर्वी' उद्दामशस्यां शस्त्रोत्पादन-प्रतिबन्धरहितां जनयतु, विप्रमुख्याः ऋत्विजी ब्राह्मण्यः इष्टैः यागः त्रैविष्टपानां देवानां विधिवत् प्रीणनं विदधतु, सज्जनानां सङ्गतिः आकल्पान्तं कल्पकालमभिव्याप्य स्थिरा समुचिता च स्यात्, दुःसहाः वज्रलेपाः पिशुनजनगिरः निःशेषं शान्तिं यान्तु च ॥

॥ इति प्रियदर्शिका नाम नाटिका समाप्ता ॥